
Vladimír Rábik · Peter Labanc · Martin Tibenský

Slovenské

stredoveké dejiny

II.

fftu

Vysokoškolská učebnica
Trnava 2013

Recenzenti

Dr. h. c. Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.

doc. Mgr. Miloš Marek, PhD.

Obsah

1. Chronologické vymedzenie a etnické pomery	7
1.1 Chronológia	7
1.2 Chronológia uhorských panovníkov a palatínov 1301 – 1526	9
1.3 Etnická skladba obyvateľov Slovenska v 14. a 15. storočí	10
2. Počiatky uhorských Anjouovcov	12
2.1 Nástup Anjouovcov na uhorský trón	12
2.2 Misia kardinála Gentilisa	14
2.3 Matúš Čák	15
3. Stabilizácia moci Karola Róberta	17
3.1 Bitka pri Rozhanovciach	17
3.2 Boj s Matúšom Čákom	18
3.3 Medzinárodné postavenie Uhorského kráľovstva	19
3.4 Vyšehradské rokovania	20
4. Ľudovít I. Veľký	22
4.1 Pozícia Ľudovíta I. Veľkého	22
4.2 Vojna o neapolské dedičstvo	22
4.3 Avicitný zákon	23
5. Hospodársky a spoločenský vývoj na Slovensku v 14. storočí	28
5.1 Reformy Karola Róberta	28
5.2 Župná organizácia na Slovensku v 14. storočí	30
6. Etnické a sídliskové pomery na Slovensku v 14. storočí	31
6.1 Osídľovanie na nemeckom práve	31
6.2 Mestá	33

Vydanie tejto vysokoškolskej učebnice vzniklo v rámci riešenia projektu *Inovatívne formy vzdelávania v transformujúcom sa univerzitnom vzdelávaní* (ITMS kód projektu 26110230028) – Príprava študijného programu *Medievalistika*, ktorý podporila Európska únia prostredníctvom Európskeho sociálneho fondu a MŠVV SR v rámci Operačného programu vzdelávanie. Text vznikol na Katedre histórie Filozofickej fakulty v Trnave.

© Vladimír Rábik, Peter Labanc, Martin Tibenský, 2013
 © Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013
 ISBN 978-80-8082-600-0

7. Vymretie uhorských Anjouovcov a nástup Žigmunda	35
7.1 Dcéry Ludovíta I. Velkého	35
7.2 Žigmund Luxemburský a Karol III. Malý	36
7.3 Nástup Žigmunda Luxemburského na uhorský trón	37
7.4 Osmanské nebezpečenstvo	38
7.5 Temešváarsky snem	38
8. Vláda Žigmunda po Temešváarskom sneme	40
8.1 Vzbury proti Žigmundovi	40
8.2 Zahraničná politika Žigmunda Luxemburského	42
8.3 Husiti na Slovensku	42
9. Uhorsko po smrti Žigmunda Luxemburského	45
9.1 Albrecht Habsburský	45
9.2 Ladislav V. Pohroboka Vladislav I.	45
9.3 Huňady a Jiskra	46
10. Matej Korvín a stabilizácia kráľovskej moci	49
10.1 Vláda Mateja Korvína	49
10.2 Univerzita Istropolitana a vzdelanosť za Mateja Korvína	51
11. Vladislav II. Jagelovský	53
11.1 Druhý Vladislav na uhorskom tróne	53
10.2 Tripartitum	54
10.3 Dóžovo povstanie	55
12. Na sklonku slovenského stredoveku	56
12.1 Ludovít II. Jagelovský	56
12.2 Osmani pred bránami kráľovstva	56
12.3 Bitka pri Moháči	59
Literatúra	61

1. Chronologické vymedzenie a etnické pomery

1.1 Chronológia

Slovenské stredoveké dejiny po roku 1301 možno ďalej chronologicky rozdeliť na niekoľko období. Prvá pätina 14. storočia je charakterizovaná bojom Karola Róberta s uhorskou oligarchiou. Po upevnení moci sa mu podarilo stabilizovať kráľovstvo. Nasledujúcich približne šesťdesiat rokov (do smrti Ludovíta Veľkého v roku 1382) sa dá zjednodušene označiť ako zlatý vek Uhorského kráľovstva. Okrem niekoľkých zahraničných akcií zažíva kráľovstvo relatívny pokoj. Dotvára sa štátna organizácia, či svoj vrchol dosiahla sídelná štruktúra. Anjouovci v tom období zavádzali reformy podľa západoeurópskych modelov. Tie priniesli nielen ekonomickú konjunktúru štátu, ale aj zvýšenie jeho medzinárodnopolitickej vážnosti.

Obdobie po smrti Ludovíta I. († 1382) prinieslo do Uhorska opäť nestabilitu. Kráľ, neskoršie nazvaný Veľký, totiž nezanechal mužského potomka. Posledné obdobie svojej vlády preto venoval snahe zabezpečiť pre svoje dcéry držbu oboch kráľovských korún – uhorskej a poľskej. V praxi to znamenalo konať rôzne väčšie, či menšie ústupky krajinskej šľachte, najmä magnátom.

Ludovítove plány mali krehké základy. Po jeho smrti sa situácia zvrátila celkom opačne. Kráľom sa, napriek silnému odporu, stal Žigmund Luxemburský, syn rímskeho cisára Karola. Napriek veľkej snahe upokojiť situáciu, sa mu to nepodarilo a posledné dve dekády 14. storočia predstavujú opäť nepokojné obdobie. V tom čase sa do priameho vojenského kontaktu s Uhorským kráľovstvom dostáva Osmanská ríša, ktorá sa stáva významným determinantom uhorskej politiky po zvyšok stredoveku. Žigmund po neúspešnej snahe ovládnuť kráľovstvo nielen formálne, ale aj fakticky, do istej miery rezignoval na Uhorsko a naplno sa venoval svojim ambíciám v Svätej rímskej ríši. Podarilo sa mu na úkor svojho brata Václava IV. získať korunu nemeckého kráľa, neskôr aj korunu českú a na sklonku svojho života bol korunovaný za rímskeho cisára.

Žigmund Luxemburský využíval v druhej časti svojej vlády Uhorsko najmä ako základňu pre svoju ríšsku politiku. Podnikal rôzne ústupky spriazneným magnátom na výmenu za ekonomickú a vojenskú pomoc. Po smrti Žigmunda sa ocitlo Uhorsko v rovnakej situácii ako po smrti jeho predchodcu Ľudovíta I. Ani Žigmund nezanechal mužského potomka. Snažil sa dosiahnuť, aby za jeho nástupcu zvolili jeho zaťa, Albrechta Habsburského. Jeho vláda však trvala iba niekoľko mesiacov a po svojej smrti zanechal tehotnú manželku, ktorá utiekla aj s korunovačnými predmetmi do Ríše. Následná komplikovaná situácia, v ktorej sa kráľovstvo snažilo brániť pred Osmanmi, priniesla spoločenský rozklad kráľovstva. Po smrti Vladislava Jagelovského († 1444) sa Uhorsko, a zvlášť jeho severná časť, Slovensko, stalo priestorom súperenia Jána Huňadiho a Jána Jiskru o moc nad krajinou. Po niekoľkoročných bojoch sa podarilo presadiť Huňadiovcom. Jánov mladší syn Matej sa stal nakoniec uhorským kráľom.

Obdobie vlády Mateja Korvína je opäť časom snahy kráľa reformovať ekonomický a vojenský (obranný) systém krajiny. Zmeny priniesli viaceré pozitívne výsledky. Stabilizovala sa mena a Uhorskému kráľovstvu sa podarilo stabilizovať svoju pozíciu voči Osmanskej ríši.

Po smrti Mateja Korvína sa dostali na trón poľskí Jagelovci. Vladislava II. zvolil snem z rovnakého dôvodu ako Mateja. Ako predtým, tak aj v prípade voľby Vladislava magnáti dúfali, že vyberajú kráľa ochotného podvoliť sa ich vôli, resp. záujmom. Kým s Matejom sa pomýlili, z Vladislavom sa ich očakávaná naplnili. Posledné tri dekády uhorského stredoveku sú charakterizované slabou centrálnou panovníckou mocou, postupujúcim spoločenským rozvratom a rastúcim osmanským nebezpečenstvom. Situácia vyvrcholila v roku 1526, keď sa nestabilný štát zrútil pod mohutným náporom vojenskej sily Osmanov. To by sa im však nepodarilo, nebyť nefunkčnosti politických a vojenských štruktúr Uhorského kráľovstva. Situácia, v ktorej sa kráľovstvo ocitlo, v roku 1526 dozrievala s väčšími, či menšími prestávkami počas celého 15. storočia.

1.2 Chronológia uhorských panovníkov a palatínov 1301 – 1526

Pri zozname uhorských kráľov sú uvedené aj iné koruny, ktoré držali paralelne s tou uhorskou.

Václav	(1301 – 1305)	
Karol Róbert	(1301 – 1342)	
Oto Bavorský	(1305 – 1307)	
Ľudovít I. Veľký	(1342 – 1382)	od 1370 poľský kráľ
Mária	(1382 – 1395)	
Karol II. Malý	(1385 – 1386)	od 1382 neapolský kráľ
Žigmund Luxemburský	(1387 – 1437)	od 1411 rímsky kráľ, od 1433 cisár 1419 – 1420, 1436 – 1437 český kráľ
Albrecht Habsburský	(1438 – 1439)	od 1437 rímsky a český kráľ
Vladislav I. Jagelovský	(1440 – 1444)	od 1434 poľský kráľ
Ladislav V. Pohrobok	(1440/1453 – 1457)	od 1453 český kráľ
Matej Korvín	(1458 – 1490)	od 1468 formálne český kráľ
Vladislav II. Jagelovský	(1490 – 1516)	od 1471 český kráľ
Ľudovít II. Jagelovský	(1516 – 1526)	od 1516 český kráľ
Štefan Ákoš	(1301, 1307)	
Matúš Čák	(1302, 1309)	
Ján z Kyseku	(1302, 1307, 1308)	
Omodej Aba	(1302, 1310)	
Roland Ratold	(1303, 1307)	
Apor Péc	(1304, 1307)	
Kopas Borša	(1306 – 1314)	
Dominik Ratold	(1315 – 1320)	
Dóža z Debrecína	(1322)	
Filip Druget	(1323 – 1327)	
Ján Druget	(1328 – 1333)	
Viliam Druget	(1334 – 1342)	
Mikuláš Žambocký	(1342 – 1356)	
Mikuláš Kont	(1356 – 1367)	

Vladislav Opoľský	(1367 – 1372)
Imrich Lackfi	(1372 – 1375)
Mikuláš Gorjanský	(1375 – 1385)
Mikuláš zo Seče	(1385 – 1386)
Štefan Lackfi	(1387 – 1392)
Leustach z Jelšavy	(1392 – 1397)
Detrik Bubek	(1397 – 1402)
Mikuláš Gorjanský mladší	(1402 – 1433)
Matúš z Pavloviec	(1435 – 1436)
Vavrinec z Héderváru	(1437 – 1447)
Ladislav Gorjanský	(1447 – 1458)
Michal Orság	(1458 – 1484)
Imrich Zápoľský	(1486 – 1487)
Štefan Zápoľský	(1492 – 1499)
Peter Gereb	(1500 – 1503)
Imrich Perínsky	(1504 – 1519)
Štefan Bátori	(1519 – 1523, 1524 – 1525)
Štefan Verböci	(1525 – 1526)
Štefan Bátori	(1526 – 1530)

1.3 Etnická skladba obyvateľov Slovenska v 14. a 15. storočí

Tak ako v predchádzajúcom období, aj za vlády Anjouovcov, Žigmunda, Jagelovcov a Huňadiovcov boli najrozšírenejším etnikom na Slovensku Slováci, doplnení viacerými ďalšími národmi, najmä Maďarmi a Nemcami. V 14. storočí sa objavujú prvé správy o príchode Valachov. V počiatočnej fáze je náročné identifikovať príslušnosť jednotlivých osád, či osôb k rumunskému, alebo rusínskemu etniku. Všeobecne sa dá povedať, že postupom na západ slabne podiel rumunského elementu v prospech rusínskeho. Ešte viac na západ sa na osídľovaní podľa valašského práva zvyšoval podiel domácich, slovenských etnických prebytkov. Rusínsky sídliskový zásah, ktorý prebehol práve v 14. – 16. storočí sa stabilizoval a z menšími zmenami pretrval dodnes.

Zo 14. storočia sa zachovali prvé správy o prítomnosti Rómov (Cigánov) na území Slovenska. Vo zvýšenej miere prebiehala ich migrácia západným smerom až v 15. storočí. Napriek tomu však nemožno dnešných

Rómov považovať za priamych potomkov stredovekých Cigánov na Slovensku. Znemožňuje to kočovný charakter tohto etnika, o ktorý prišlo vonkajšími zásahmi od 18. storočia.

2. Počiatky uhorských Anjouovcov

2.1 Nástup Anjouovcov na uhorský trón

Neapolskí Anjouovci začali uplatňovať svoje nároky na uhorský trón už na sklonku vlády uhorského panovníka Ladislava IV. Kumánskeho v druhej polovici osemdesiatych rokov 13. storočia. Vtedy bol jedným z Ladislavových protikandidátov Karol Martell, syn neapolského kráľa Karola II. Chromého a Márie, dcéry Štefana V. a sestry Ladislava IV. Po smrti Karola Martella v roku 1295 prešli nároky na uhorskú korunu formálne na jeho syna Karola Róberta.

S podporou pápežskej stolice, južnej šľachty a novozvoleného ostrihomského arcibiskupa Gregora si ešte za života Ondreja III. v roku 1300 začali Anjouovci aktívne uplatňovať opäť svoje práva. Najmocnejší chorvátsky magnátsky rod Šubičovcov vzal do opatery vtedy ešte len dvanásťročného Karola Róberta, ktorý dorazil do Splitu na jar v roku 1300.

Ondrej, ktorý vedel o celej akcii, nestihol rázne zakročiť, pretože 14. januára 1301 zomrel. Krátko po smrti Ondreja ostrihomský arcibiskup Gregor korunoval mladého Karola za uhorského panovníka narýchlo zhotovenou korunou. Už samotná absencia svätoštepanskej koruny bola z formálneho hľadiska prekážkou. Navyše sa prvej Karolovej ostrihomskej korunovácie nezúčastnili uhorskí magnáti Čákovci, páni z Kyseku, či Abovci, čo ešte viac komplikovalo jeho pozíciu. Za neplatnú vyhlásil korunováciu Karola aj krajinský snem v máji 1301.

Krátko po smrti Ondreja vzniesli nároky na uhorský trón aj českí Přemyslovci. Magnátska skupina na čele s Čákovcami a Kyseckými ponúkla podporu v kandidatúre Václavovi II., ktorý bol z matkinej strany právnikom Bela IV. Václav ponuku prijal a nároky preniesol na svojho dvanásťročného syna Václava. Jeho práva boli posilnené aj zás nubami s Alžbetou, dcérou Ondreja III. Matúš z Trenčína spolu s ďalšími magnátmi a cirkevnými hodnosťarmi na čele s kaločským arcibiskupom Jánom vyšli mladému

kandidátovi v ústrety do Hodonína. Celý sprievod odtiaľ zamieril do Stoličného Belehradu, kde v auguste 1301 arcibiskup Ján korunoval Václava svätoštepanskou korunou za uhorského kráľa ako Ladislava V. Z formálneho hľadiska získal Václav/Ladislav lepšiu pozíciu ako jeho protivník Karol, ale problémom ostával fakt, že ho nekorunoval ostrihomský, ale kaločský arcibiskup.

Po oboch kráľovských korunováciách, z ktorých ani jedna nespĺňala všetky formálne kritériá, sa rozpútala diplomatická vojna medzi oboma panovníkmi. Napriek tomu, že obaja vystupovali s titulom uhorského kráľa, ich reálna vláda sa obmedzovala len na územia ich prívržencov. Karol mal silnú pozíciu na juhu a Václav/Ladislav mal v moci územia severného Uhorska (dnešné Slovensko) a severozápadné Zadunajsko (Mošonská župa). Boli však výrazne determinovaní magnátmi, ktorí ich podporovali (Šubičovci, Kyseckí, Abovci, Čákovci).

Na základe spomenutých procesných chýb boli obe korunovácie snehom vyhlásené za neplatné. Do tejto komplikovanej situácie sa vložila aj pápežská stolica, ktorá od začiatku podporovala nároky Anjouovcov. Už v máji 1301 bol do Uhorska vyslaný pápežský legát Mikuláš, ktorý mal predovšetkým usporiadať cirkevné pomery v kráľovstve. V kráľovstve zotrval až do mája 1303, keď sa vrátil späť do Ríma, kde bol zakrátko zvolený za pápeža. Prostredníctvom Mikuláša sa pápež Bonifác VIII. snažil sprostredkovať rokovania a zmierenie medzi oboma táborami. Obaja protikandidáti boli v roku 1303 pozvaní do Ríma na stretnutie na neutrálnej pôde, ale česká strana sa týchto rokovaní nezúčastnila.

Od roku 1303 sa začína pozícia Přemyslovskej strany oslabovať v prospech Karola Róberta. V tom čase, v dôsledku ignorácie rímskeho stretnutia Přemyslovcami, pápež oficiálne uznal Karola za právoplatného nástupcu Ondreja III. a zavrhol nároky Václava. Pápežská diplomacia sa celou váhou postavila za Karola a výsledkom bolo, že na jeho stranu sa postavili viaceré magnátske rody, ktoré dovtedy zotrvali v podpore Přemyslovcov. Formálne prešiel na stranu Anjouovcov aj Matúš Čák z Trenčína.

Pozícia Václava/Ladislava v Uhorsku na jeseň 1303 bola komplikovaná. Prebýval na Budínskom hrade, ale fakticky bol v obklúčení, keďže stratil podporu viacerých magnátskych rodov. Situáciu sa snažil riešiť jeho otec český kráľ Václav II. Začiatkom roka 1304 vtrhol s českým vojskom do Uhorska a obsadil Ostrihom a Budín. Fakticky vyslobodil syna a obaja sa so svätoštepanskou korunou a korunovačnými klenotmi stiahli do Čiech.

Táto Václavova vojenská akcia bola sprevádzaná plienením juhozápadného Slovenska, počas ktorého bola opäť vypálená Nitra.

V roku 1305 sa Václav/Ladislav stal po smrti svojho otca českým kráľom a svoje uhorské nástupnícke práva preniesol na svojho príbuzného, bavorského vojvodu Otta III., ktorý bol tiež dynasticky spriaznený s Arpádovcami. Jeho matka Alžbeta bola dcérou Bela IV. a sestrou Štefana V. Na uplatnenie svojich nárokov podnikol Otto III. riskantnú akciu. S pravými korunovačnými predmetmi, ktoré odniesli Přemyslovci z Uhorska, tajne prenikol v roku 1304 do Stoličného Belehradu, kde sa nechal vesprímskym biskupom Benediktom korunovať za uhorského kráľa. Táto akcia mohla prebehnúť vďaka podpore magnátov z Kyseku, ktorý ovládali západné pohraničie Uhorského kráľovstva. Väčšiu podporu sa Ottovi v Uhorsku nepodarilo získať a neskôr sa v roku 1308 formálne vzdal akýchkoľvek nárokov na uhorský trón a vrátil korunovačné klenoty. Udialo sa tak aj pod hrozbou exkomunikácie zo strany pápežskej kúrie.

2.2 Misia kardinála Gentilisa

Karol Róbert zostal jediným faktickým kráľom v Uhorsku už v roku 1304, keď sa Václav/Ladislav stiahol do Čiech. Ani pokus Otta III. nemal väčší vplyv na Karolovu pozíciu. Napriek tomu uhorská šľachta veľmi neochotne prijímala Karola Róberta za uhorského panovníka. Túto situáciu malo Karolovi uľahčiť vyslanie ďalšieho pápežského legáta do Uhorska. Úlohou misie kardinála Gentilisa nebolo len demonštrovať neochvejnú podporu pápežského dvora Karolovi Róbertovi, ale bola aj diplomatickou snahou získať na jeho stranu najvýznamnejších uhorských veľmožov.

Kardinál Gentilis pricestoval do Uhorska v roku 1307 a jeho pôsobenie výrazne prispelo k tomu, že Karol Róbert bol väčšinou uhorskej šľachty akceptovaný ako uhorský kráľ. Stalo sa tak v októbri 1307 na všeobecnom sneme na Rákošskom poli zvolanom na popud kardinála. Z magnátov chýbal Matúš Čák, ktorý, napriek tomu, že bol od roku 1303 formálne na strane Karola, stále lavíroval. V istom období podporoval aj Otta III.

V dôsledku komplikovaných vnútropolitických vzťahov bolo Uhorsko fakticky rozdelené na štyri časti. Severozápadné Uhorsko, dnešné západné Slovensko, ovládal Matúš Čák Trenčiansky. Východná časť Slovenska bola doménou Omodejovcov, ktorí napriek tomu, že uznali Karola Róberta, odmietali sa mu podrobiť aj fakticky. Páni z Kyseku ovládali

západné Zadunajsko a štvrtá časť bola Karolova doména, ktorá zahŕňala zvyšok Uhorska.

Počas svojej misie pozval kardinál Gentilis Matúša Čáka v novembri 1308 do Budína na rokovania. Ten legátovi sľúbil uznať Karola za uhorského panovníka a podriaďiť sa mu ako legitímnemu kráľovi. Po tomto sľube kardinál inicioval ďalší snem, na ktorom bola opäť voľba Karola Róberta potvrdená. Snemu sa zúčastnil už aj Matúš Čák a Omodejovci, resp. ich zástupcovia. Karol Róbert bol opätovne v júni 1309 v Budíne korunovaný za uhorského kráľa, ale ešte stále nie svätoštefanskou korunou. Posledná Karolova korunovácia sa odohrala v auguste roku 1310. Až tá spĺňala všetky formálne náležitosti.

V zmysle dohody, ktorú vyrokoval kardinál Gentilis s uhorskou šľachtou, mal Karol po uznaní a legitímnej korunováci získať späť všetky kráľovské majetky, ktoré mu právoplatne patrili a ktoré boli neprávom zabraté v predchádzajúcom období. V Uhorsku boli vymenovaní traja palatíni – Matúš Čák, Omodej Aba a Jakub Borša. V tomto kroku sa odrážalo faktické rozdelenie Uhorska na jednotlivé domény magnátskych rodov. Úlohou palatínov bolo vykonať revíziu majetkovej držby šľachticov. Majetky, ktorých vlastníctvo držiteľia nemohli hodnoverne dokázať sa mali vrátiť späť kráľovi. Palatíni začali s revíziou, avšak neprávom držané majetky nevracali kráľovi, ale ponechávali si ich vo vlastnej držbe. Následkom toho ich panovník po krátkom čase zbavil všetkých hodností a kardinál Gentilis ich v roku 1311 exkomunikoval.

Matúš Čák Trenčiansky a Omodejovci v tom čase už otvorene vystúpili proti Karolovi. Matúš sa naďalej nechal titulovať palatínom a na svojich majetkoch vystupoval ako suverén, viedol nezávislú vnútornú i zahraničnú politiku. V roku 1312 vyplienil Ostrihom, neskôr aj Nitru (1317) a následkom toho ho Gentilis v roku 1318 opätovne exkomunikoval z Cirkvi. Napriek tomu mal Matúš Čák vo svojej doméne silnú pozíciu. Karol Róbert nemohol proti nemu otvorene vystúpiť, pretože by to preňho znamenalo boj na viacerých frontoch.

2.3 Matúš Čák

Rod Čákovcov mal svoj pôvod pravdepodobne medzi jobagiónmi Stoličnobelehradského župného hradu. Ich rodové majetky ležali v severnej oblasti tejto župy. Zakladateľom trenčianskej vetvy rodu bol Matúš I.,

ktorý v rokoch 1246 – 1248 zastával funkciu nitrianskeho a potom aj bratislavského župana. Jeho synovec Matúš II. sa ukázal ako vynikajúci diplomat a bojovník. Pod jeho vedením prispeli uhorské vojská k víťazstvu Rudolfa Habsburského na Moravskom poli. Aj v roku 1287 sa osvedčil, keď v mene kráľa Ladislava IV. vydobyl Bratislavský hrad z rúk Kyseckých pánov, ktorý si ale ponechal. Podporoval v kandidatúre Ondreja III., čo mu po jeho korunovácii prinieslo ďalšie majetky. Zúčastnil sa aj bitky pri Hainburgu a viedol oddiel, ktorý získal Bratislavský hrad z rúk Albrechta Habsburského.

V roku 1296 bol Matúš Čák vymenovaný za palatína. Donáciou získal Trenčiansky hrad a aj ďalšie hrady v Bratislavskej župe. Svoju dŕžavu rozšíril aj na územie Nitrianskej župy, kde obsadil majetky Diviackovcov (Vyšehrad). Neskôr získal od Ondreja III. ďalšie funkcie (župan Tekovskej, Bratislavskej župy a komitátu Bana).

V roku 1297 sa vzdal hodnosti palatína a začal viesť nezávislú politiku. Na svojom území, ktoré ovládal, si počínal ako suverénny panovník. Nútil drobnú šľachtu, aby vstupovala do jeho služieb ako familiári. Na svojom dvore v Trenčíne zaviedol rovnaké funkcie ako na kráľovskom dvore. Na jednotlivé hrady dosadzoval svojich kastelánov, ktorí mu boli verní a podliehali jeho zvrchovanej moci. Na vrchole svojej moci sa ocitol Matúš Čák až po vymretí Arpádovcov v čase kandidatúry Karola Róberta a Ladislava V. (Václava III.), syna Václava II., českého kráľa.

3. Stabilizácia moci Karola Róberta

3.1 Bitka pri Rozhanovciach

Podobnú dŕžavu, ako Matúš Čák, sa snažili vybudovať na východnom Slovensku aj Omodejovci. Hlavnou prekážkou ich snáh v tomto smere boli Košice. Ich nezávislá pozícia kolidovala s donáciami, ktoré Omodejovci vlastnili na celú Abovskú župu. Nezanedbateľným faktorom bola aj ekonomická sila Košíc, ktoré svojmu pánovi poskytovali veľké výnosy. V dôsledku toho sa košickí mešťania dostali do otvoreného konfliktu s Omodejovcami. V roku 1311 podnikli Košičania ozbrojený útok na omodejovský hrad v Regéc v južnom Above. Napriek tomu, že sa im ho podarilo dobyť, stiahli sa, pretože nedostali podporu od kráľa. Konflikt vyvrcholil počas návštevy Omodejovcov v Košiciach, kam smeli vstúpiť iba neozbrojení. Za nejasných okolností došlo k otvorenej roztržke, počas ktorej Košičania pobili celý sprievod Omodeja Abu. Ako odvetu zorganizovali Omodejovci rozsiahlu vojenskú výpravu, ktorej cieľom bolo dobytie Košíc. Túto situáciu využil Karol Róbert, ktorý organizoval kráľovské vojsko a vytiahol Košiciam na pomoc.

Rozhodujúca bitka sa odohrala 15. júna 1312 neďaleko Rozhanoviec východne od Košíc. Bolo to najväčšie vojenské stretnutie v Uhorsku od čias tatárskeho vpádu. Jeho priebeh podrobne opisuje kronikárska skladba 14. storočia. Na strane kráľa bojovali všetky rytierske rehole pôsobiace v Uhorsku (johaniti), či jednotky spišských Sasov, ktorým kronikári prisudzujú rozhodujúci podiel na víťazstve. Podľa skladby sa spočiatku Karolovi v bitke nedarilo. Jeho hlavný oddiel bol Omodejovcami porazený a stratil aj svoju štandardu. Zvrat údajne privodil príchod spišských Sasov, ktorí zasiahli do bitky v poslednej chvíli. Pohyb kráľovských vojsk bol koordinovaný s Košičanmi, ktorí podnikli prekvapivý výpad spoza košických hradieb.

Po porážke Omodejovcov sa pri Košiciach uskutočnila generálna kongregácia. Košičania odmietli vpustiť panovníka do mesta, ale jeho tábora

dodávali potrebné zásoby. V nasledujúcich mesiacoch sa kráľovi dobrovoľne alebo násilu podriadili všetci predchádzajúci prívrženci Omodejovcov. Osvedčili sa pri tom Drugetovci, ktorí prišli do Uhorska s Anjouovcami z Talianska. Bol to pôvodom francúzsky rod, ktorý pôsobil v službách Anjouovcov, bočnej vetvy Kapetovcov, od čias získania neapolskej koruny. Po rozhanovskom víťazstve sa najbližšími spolupracovníkmi kráľa stali Filip a Ján Drugetovci. Filip sa stal palatínom a županom abovským, šarišským a spišským. V tejto oblasti postupne získavali rozsiahle majetky a ako rod sa stali v tejto oblasti hlavnými feudálnymi vlastníkmi až do 17. storočia.

3.2 Boj s Matúšom Čákom

Po eliminovaní Omodejovcov a získaní východného Slovenska do svojej moci sa Karol Róbert naplno sústredil na oslabovanie pozícií Matúša Čáka Trenčianskeho. K vzájomnej otvorenej konfrontácii však nikdy nedošlo. Karolovi Róbertovi sa totiž už nepodarilo zhromaždiť takú hotovosť ako pri Rozhanovciach. Ďalším dôvodom bolo, že Matúš sa otvorenej konfrontácii sám vyhýbal. Karolovi nezostávalo nič iné, len pomaly okliešťovať Matúšovu doménu. Najvýznamnejším úderom pre oligarchu bol prechod zvolenského župana Donča na kráľovu stranu. Tým sa doména Matúša Čáka obmedzila len na Trenčiansku župu a celé snaženie venoval udržaniu si svojich pozícií. Darilo sa mu to až do jeho smrti 18. marca 1321. Keďže nemal mužských potomkov, za dediča svojich majetkov vymenoval synovca Štefana Čecha.

Matúšova smrť vyšla najavo až o niekoľko mesiacov, keď Karol plánoval podniknúť ďalší z útokov, aby opäť oklieštil moc Matúša Čáka. Následkom správy sa jednotliví kasteláni hradov v Matúšovej moci postupne podvolili legitímnemu panovníkovi. Karol Róbert podnikol demonštratívnu cestu Považím. Počas nej odňal Trenčanom všetky výsady ako trest za podporu Matúšovi Čákovi.

V prípade Zvolenského domínia dochádza k podobnej situácii ako v prípade Drugetovcov na východnom Slovensku. Spomentý župan Donč sa stal predĺženou rukou kráľa na tomto území, ktoré sa až po jeho smrti rozpadlo na samostatné šľachtické župy: Oravskú, Liptovskú, Turčiansku a Zvolenskú.

Až smrťou Matúša Čáka sa stal Karol Róbert zvrchovaným panovníkom v celom Uhorsku. Napriek tomu ho ešte neakceptovala celá uhorská šľachta. Ešte počas druhej dekády 14. storočia vypuklo niekoľko menších

protikráľovských povstaní, ktoré však boli potlačené kráľovými prívržencami. Ešte v roku 1330 bol Karol Róbert cieľom atentátnika Feliciána Zacha. Pri pokuse o vraždu bol Karol zranený spolu s manželkou, ale jeho osobnej stráž sa podarilo útočníka zneškodniť. Následky Feliciánovho činu niesli aj jeho príbuzní. Karol tak vykonal exemplárny trest, ktorého cieľom malo byť varovanie pred podobnými aktivitami kráľových protivníkov. Na Karolovu pomstu negatívne zareagovala pápežská kúria, ktorá ho dôrazne napomenula, aby nazabúdal na kresťanské mravy.

3.3 Medzinárodné postavenie Uhorského kráľovstva

Po nepokojnom období, ktoré zachvátilo Uhorské kráľovstvo na konci vlády Ondreja III., a rozvrate súvisiacom s dynastickými spormi, o trón došlo po niekoľkých rokoch k postupnej konsolidácii. Svoju pozornosť obrátil na mestá a nižšiu šľachtu, s ktorými mal rovnaký záujem – oslabiť moc magnátov. Okrem toho priviedol do Uhorska sebe lojálnych ľudí, ktorých neskôr zapojil do správy Uhorska.

Karolovi sa postupnými krokmi podarilo stabilizovať krajinu, čo sa prejavilo aj v hospodárskej konjunktúre. Prispela k tomu aj snaha udržať atmosféru právnej istoty. Revíziou pozemkového vlastníctva sa vrátili neoprávnené majetky pôvodným majiteľom, predovšetkým kráľovi a cirkevným inštitúciám. Tým sa kráľ stal opäť najbohatším feudálom, čo ovplyvnilo aj stav kráľovskej pokladne.

Posilňovanie mocenskej pozície Karola Róberta sa prejavovalo aj jeho zvýšeným sebavedomím voči šľachte. Najvypuklejšie sa tento trend prejavil takmer na konci jeho vlády, keď v roku 1338 zakázal svojim nariadením zvolávať krajinský snem uhorskej šľachty.

Posilnením kráľovskej moci Karola Róberta sa mohol z Uhorska stať opätovne rešpektovaný prvok v medzinárodnej politike. Vďaka podporovaniu rakúskeho vojvodu Fridricha III., ktorý sa neúspešne snažil získať nemeckú kráľovskú korunu, získal Karol späť do správy Bratislavu. Tá po smrti Ondreja III. zostala ako venný majetok vo vlastníctve jeho vdovy Agnesy, dcéry rakúskeho vojvodu Albrechta. Po smrti manžela sa Agnesa utiahla do Viedne. Práve dohodami zo začiatku dvadsiaty rokov sa správa Bratislavy fakticky vrátila späť Uhorsku. Keďže si Karol neplnil záväzky, ktoré na seba prebral pri dohode o vrátení Bratislavy, opätovne ju Habsburgovci obsadili. Reakciou bola schôdzka Karola Róberta s Jánom

Luxemburským vo februári 1327. Uhorský a český ponovník sa vzájomne dohodli na spojenectve proti Fridrichovi Habsburskému. Viedlo to k otvorenej konfrontácii a po konflikte sa Bratislava natrvalo vrátila do Uhorska.

Situáciu v strednej Európe komplikovali prebiehajúce spory medzi Piastovcami a Luxemburgovcami. V druhej polovici dvadsiatych rokov sa totiž Ján Luxemburský prihlásil o poľskú korunu, ktorú zdedil po Přemyslovcoch. Po Trnavskej schôdzke podnikol vojenskú výpravu a od obliehania Krakova ho odradil len nesúhlas Karola Róberta (od roku 1320 zaťa Vladislava Lokietka). Situácia sa zmenila po smrti Vladislava I. Lokietka, ktorý bol na konci svojej vlády v politickej izolácii. Jeho syn Kazimír začal s nápravou zahranično-politických pomerov. Došlo k vzájomnej snahe Jána a Kazimíra o riešenie spoločných problémových miest. Za jedného z arbitrov si zvolili práve Karola Róberta.

Zmierovací proces pokračoval v roku 1335, keď sa v auguste v Trenčíne stretli zástupcovia Jána a Kazimíra. Dohodou, ktorú tam uzavreli a spísomnili o niekoľko dní vo Vyšehrade, sa Luxemburgovci vzdali nárokov na poľskú korunu a Kazimír sa zriekol územia v lénnom vzťahu voči Jánovi (Sliezsko, Mazovsko).

3.4 Vyšehradské rokovania

Karol sa svojou aktivitou snažil opatrne pripraviť pôdu na zisk poľskej koruny pre Anjouovcov. Trenčianska schôdzka mala svoje pokračovanie vo Vyšehrade nad Dunajom (Visegrád v Maďarsku). Tohto stretnutia, ktoré sa uskutočnilo v novembri 1335, sa zúčastnil okrem hostiteľa Karola Róberta a jeho syna Ľudovíta aj český kráľ Ján Luxemburský so synom Karolom, vtedajším moravským markgrófom (od roku 1333), a poľský kráľ Kazimír III. Veľký. Okrem nich sa tohto niekoľkotýždňového stretnutia zúčastnili aj zástupcovia Rádu nemeckých rytierov, či české, poľské a ríšske kniežatá. Hlavným dôvodom tohto stretnutia bolo vynesenie rozsudku v spore medzi Poľskom a Rádum nemeckých rytierov. Okrem toho uzavreli vzájomný mier a spresnili dohody z Trenčína. Kazimír vyplatil Jánovi za odstúpenie poľskej koruny 20 tisíc kôp pražských grošov, pričom Kazimírovým ručiteľom bol Karol Róbert.

Okrem česko-poľského mieru a arbitráže medzi Poľskom a Rádum nemeckých rytierov sa rokovania týkali pokračovania anjouovsko-luxemburskej koalície proti Habsburgovcom. Z uhorského hľadiska treba

vyzdvihnúť dohody hospodárskeho charakteru. Už v januári 1336 upravil Karol svojou listinou výber mýta a cesty s Českým kráľovstvom. Išlo o posilnenie tzv. Českej cesty, ktorá viedla zo Sedmohradska cez Stoličný Belehrad k Ostrihomu, kde prekročila Dunaj a odtiaľ smerovala k Trnave a cez Malé Karpaty smerom na Moravu do Brna a odtiaľ do Prahy. Dôrazom na túto diaľkovú komunikáciu sa sledovala snaha oslabiť význam tzv. Dunajskej cesty, ktorá viedla údolím Dunaja. Tú ovládala Viedeň vďaka svojmu právu skladu, ktoré bolo vážnou prekážkou pre hospodársky rozvoj okolitých krajín, južnej Moravy a západného Uhorska. Obchádzka Viedne sledovala aj cieľ vyhnúť sa habsburgovským dŕžavam. Konkrétnym dôsledkom týchto dohôd bola veľká investičná akcia do rekonštrukcie tejto dopravnej komunikácie.

Vyšehradské rokovania mali svoje pokračovanie aj v nasledujúcich rokoch. V roku 1338 bola obnovená česko-uhorská dohoda, ktorá zaručovala českú podporu Anjouovcov v získaní poľskej koruny a Karol sa v prípade jej zisku vzdal nárokov na Sliezsko.

Zlepšené uhorsko-poľské vzťahy vyvrcholili v roku 1339, keď kráľ Karol Róbert a Kazimír III. prijali dohodu o vzájomnom nástupníctve v prípade vymretia jednej z dynastií. K realizácii dohody došlo o vyše tridsať rokov neskôr, keď Kazimír III. skutočne umrel bez potomkov a Karolov syn Ľudovít získal poľskú korunu.

Po stabilizácii vnútro politickej situácie v Uhorsku sa pokúsil Karol Róbert vojensky expandovať do Valašska a Moldavska. V roku 1330 podnikol výpravu, ktorá skončila katastrofálnou porážkou uhorských vojsk. Úderu valašského panovníka Bezaraba unikol Karol len so šťastím.

4. Ľudovít I. Veľký

4.1 Pozícia Ľudovíta I. Veľkého

Keď v roku 1342 zomrel Karol Róbert zanechal svojmu najstaršiemu žijúcemu synovi konsolidované kráľovstvo, ktoré malo silnú pozíciu aj v medzinárodnej politike. Viac ako dvadsaťročné obdobie bez vojenských konfliktov na domácej pôde sa výrazne podpísalo pod stabilizáciu spoločenských a hospodárskych pomerov. Toto obdobie využil Karol na zavedenie potrebných reforiem, ktoré sa snažili využiť potenciál Uhorského kráľovstva. Na činnosť otca nadviazal Ľudovít, ktorému historiografia pririekla pomenovanie Veľký. Toto éru pozitívne vnímali aj jeho súčasníci.

Rastom kráľovskej autority sa späť do vlastníctva kráľa vracala neprávom zaujatá pôda. To umožnilo Karolovi a po ňom Ľudovítovi rozumnou donačnou politikou vytvoriť vrstvu šľachty závislej na jeho majestáte. Sprievodným javom mocnejúcej pozície kráľa bol čoraz menší záujem o ústavnosť jeho vlády. Najmarkantnejšie sa to prejavilo, keď Karol prestal zvolávať krajinský snem. Bolo to výrazné porušenie práv šľachty, ktoré boli definované už v Zlatej bule z roku 1222 a jej ďalšími potvrdeniami a rozšíreniami. V podobnom duchu pokračoval aj Ľudovít, ktorý v kontraste s 13. storočím vystupoval v Uhorsku ako suverénny panovník. Svoju pozíciu neuplatňoval len voči svetským magnátom, ale aj voči cirkevným hodnostárom. To malo za následok niekoľko upozornení zo strany pápežskej kúrie.

4.2 Vojná o neapolské dedičstvo

V zahraničnej politike voči Neapolskému kráľovstvu Ľudovít obhajoval záujmy, ktoré sa dotýkali dedičských práv uhorských Anjouovcov po smrti jeho otca. Karol obhajoval svoje nároky v prípade neapolského dedičstva už v roku 1309. Bol totiž synom Karola Martela, najstaršieho syna neapolského kráľa Karola II. Chromého, ktorý práve vtedy zomrel. Ako

legitímny dedič sa Karol po smrti svojho starého otca prihlásil o svoje práva na neapolský trón. To sa nepáčilo pápežovi Klementovi V., ktorý sa obával posilnenia pozícií Anjouovcov na Apeninskom polostrove a tým vlastne obklúčenia pápežského štátu (*Patrimonium sancti Petri*). Pápežská kúria preto presadila za nového neapolského kráľa Róberta Dobrotivého, tretieho syna Karola II. Chromého. Karol Róbert s touto situáciou nebol ochotný súhlasiť, ale nemohol podniknúť reálnu akciu, pretože bol v tom čase plne viazaný vnútornými komplikáciami v Uhorskom kráľovstve.

K dohode ohľadom neapolskej koruny došlo až v roku 1333. Podľa nej sa mal stať ďalším neapolským kráľom, následníkom Róberta Dobrotivého, mladší syn Karola Róberta Ondrej. Dohoda bola zo strany neapolských Anjouovcov motivovaná aj faktom, že kalábrijský vojvoda Karol, jediný syn Róberta, zomrel bez mužských dedičov v roku 1328. Súčasťou dohody bolo, že Ondrej, Ľudovítov mladší brat, sa po dovŕšení dospelosti stane manželom dedičky neapolskej koruny Johany, vnučky Róberta Dobrotivého. Tým sa mali obnoviť nároky uhorskej vetvy Anjouovcov na neapolský trón. Ondrej bol od útleho veku vychovávaný na neapolskom dvore, aby sa pripravoval na úlohu kráľa. Bol však v roku 1345 zavraždený. Jeho brat Ľudovít sa snažil pomstiť bratovu smrť, ale predovšetkým zaistiť neapolskú korunu pre seba z titulu najbližšieho dediča brata Ondreja. Obdobie vzájomných anjouovských konfliktov trvalo do roku 1352. V tomto spore stála pápežská kúria na strane neapolských Anjouovcov proti nárokom Ľudovíta. Nakoniec Ľudovít fakticky rezignoval zo snahy získať neapolskú korunu, ktorú mu pápežská kúria nakoniec uznala až na sklonku jeho života.

4.3 Avicitný zákon

V čase vrcholenia bojov o neapolské dedičstvo Ľudovít porušil nariadenie o nezvolávaní snemu a v roku 1351 krajinskú kongregáciu zvolal do Budína. Na schválenie predložil dekrét známy ako avicitný zákon. V skutočnosti ide o potvrdenie Zlatej buly z roku 1222, jej poslednú vážnu úpravu. Neskôr sa avicitný zákon, resp. konfirmácia Zlatej buly stala súčasťou korunovačných prísah Ľudovítových nástupcov. Okrem pôvodných článkov Zlatej buly bolo pridaných ďalších 24 nariadení.

V prvom pridanom článku sa zakázalo cirkevným hodnostárom vyhlasovať interdikt alebo exkomunikáciu bez predchádzajúceho súhlasu

panovníka. Ďalší článok upravoval poplatky za úkony, ktoré cirkev vykonávala pre šľachtu. Výška sumy sa pohybovala zväčša okolo jednej hrivny.

Veľmi významným bol tretí bod. Išlo v princípe o reformu administratívy. Týmto článkom panovník definitívne zakázal menším konventom a kláštorom verejnonotársku pôsobnosť. Ich pečate vyhlásil za neautentické. Dovtedy totiž mohli notársku činnosť (obchôdzky majetkov, vovedenia, testamenty, vyhotovenie hodnoverných odpisov) vykonávať ktorékoľvek kláštory. To veľmi často zneužívali chudobnejšie z nich. Objavilo sa veľké množstvo falošných listín vydaných menšími kláštorami za úplatu bez toho, aby zachytávali skutočný stav. Panovník sa snažil týmto ustanovením vniesť do systému poriadok a pre túto verejnú pôsobnosť vyčlenil len niekoľko kláštorov (zväčša cisterciatských, benediktínskych a premonštrátskych) a kapitúl. Boli to cirkevné inštitúcie dobre zabezpečené majetkami, čo vylučovalo ich korupciu. Predmetné ustanovenie v avicitnom zákone bolo vágne a nebolo jasné, ktoré kláštory a kapituly si môžu ponechať svoje autentické (hodnoverné) pečate. Preto v roku 1353 Ľudovít vydal doplňujúce nariadenie, podľa ktorého mali všetky konventy a kapituly poslať svoje pečatidlá na preskúmanie kráľovskej kancelárii. Tá ich následne vrátila iba tým inštitúciám, ktoré mali plniť funkciu hodnoverného miesta. Týmto sa ustanovila sieť týchto verejných inštitúcií v Uhorskom kráľovstve na dlhé storočia. Na našom území sídlili kapituly Nitrianska, Bratislavská a Spišská, benediktínske kláštory na Zobore a v Hronskom Beňadiku a premonštrátske kláštory v Lelese, Jasove, Šahách, Bzovíku (pôvodne benediktínska komunita, v 12. storočí ju prevzali premonštráti) a v Kláštore pod Znievom. Okrem týchto hodnoverných miest mali pôsobnosť na slovenskom území aj Ostrihomská a Jágerská kapitula, konvent rytierov sv. Jána Jeruzalemského v Ostrihome, Rábska kapitula. Cisterciatské kláštory sa nachádzali väčšinou na území dnešného Maďarska. Jediný z cisterciatských konventov, ktorých verejná pôsobnosť sa vzťahovala aj na naše územie ležal v Piliši. Neskôr si ostatné kláštory opätovne vyhotovili vlastné pečatidlá, ale tie už nemali verejnoprávnu silu, neboli autentické.

Štvrtý bod upravoval výšku portálnej dane, ktorá bola oficiálne zavedená od roku 1339. Nahradzovala dovtedy bežnú výmenu mincí (*lucrum camerae*). Jedna sedliacka porta/brána mala platiť tri groše. Portálna daň fungovala do novoveku s výnimkou obdobia vlády Mateja Korvína, keď bola nahradená tzv. komínovou daňou. Aj piaty článok sa venoval výberu tohto druhu dane. Oslobodzoval od jej platenia richtárov, kráľovských

servientov a želiarov. Cieľom bolo uľaviť želiarom, aby ľahšie dosiahli postavenie sedliakov a tak boli ekonomicky prínosní pre výber portálnej dane. Zdaňované malo byť len sedliacke obyvateľstvo.

Ďalšou formou feudálnej dane, deviatkom, sa zaoberal šiesty článok avicitného zákona. Od jeho platenia boli oslobodené opevnené mestá. Namiesto deviatku mali odvádzať pevne stanovenú taxu, ktorú stanovila kráľovská komora.

Mýtnymi poplatkami v Uhorsku sa zaoberal ôsmy článok. Panovník ním prikazoval župám, aby vykonali revíziu mýtnych staníc a vyšetrovaním zistili, ktoré z nich sú legálne a ktoré nie. Pokuta, ktorú platili šľachtici za nelegálne mýtné stanice, dosahovala výšku 100 hrivien striebra. Cieľom tohto ustanovenia bola podpora obchodu a ekonomického rozvoja miest.

Ďalšie dva články sa venujú otázke riešenia sporov medzi šľachtou. Zakázali sa súboje a určil sa presný procedurálny postup riešenia vzájomných sporov. Prvou inštanciou na prednesenie sťažnosti bola župná kongregácia. Ak sa spor nevyriešil na sedrii (*sedes iudicaria*) boli stránky predvolané pred krajinského sudcu (*iudex curiae*).

Jedenásty článok zaručoval rovnaké práva a výsady pre všetkých šľachticov. Formálne existoval jeden šľachtický stav – *una nobilitas*. Každý šľachtic, bez ohľadu na majetok a postavenie, si bol rovný, aj keď tento ideálny stav nebol do praxe nikdy realizovateľný.

Výsadnosti šľachty sa venoval aj dvanásty článok. Potvrdil nezdaniteľnosť šľachty.

Nasledujúci článok potvrdil liberalizáciu banského podnikania, ktorú zaviedol ešte Karol Róbert. V prípade objavenia rudonosných ložísk na majetku šľachticov, panovník im ho nesmel svojvoľne odňať. Musel s tým dotýčny šľachtic súhlasiť. Ak šľachtic začal rudu ťažiť, musel platiť urburu. V prípade zlata to bola desatina a striebra osmina. Väčšinou sa na výške urbury dohodla so šľachticom kráľovská komora.

Štrnásty článok potvrdil šľachte právo vlastníť majetok. Okrem nej a panovníka nesmel nikto iný vlastníť pôdu dedične. Výnimku tvorili mestá, ale ich majetok sa chápal ako majetok komunity. Mimo mestského chotára mohol mešťan získať majetok len so súhlasom panovníka. Bolo to spravídla spojené s nobilitáciou.

Nasledujúce články avicitného zákona sa tiež venovali výsadnosti šľachty a ich vzťahu voči poddaným. Článok pätnást oslobodil šľachticov od platenia mýtnych poplatkov. Ďalší bod zakazoval sťahovanie poddaných

bez súhlasu zemepána. Článok sedemnásť a osemnásť riešil otázku súdnej právomoci zemepánov nad poddanými. Výrazne sa obmedzila svojvôľa šľachticov súdiť poddaných, ktorí získali právo odvolania sa na župný súd.

Avicitný zákon zakazoval súdiť za zločiny jednotlivca jeho príbuzných, prípadne postihovať jeho majetok. Cieľom bolo zabrániť niekoľko-generačným sporom medzi šľachtickými rodinami. Tento devätnásť bod sledoval aj záujmy šľachty, pretože v sporoch s kráľom často dochádzalo ku kráľovskej odвете, ktorá zasiahla širšie príbuzenstvo, ako napríklad pri atentáte Feliciána Zacha. Podľa znenia tohto nariadenia zodpovedal za svoje skutky iba dotýčny človek a postih straty majetku sa mal týkať iba jeho súkromného vlastníctva, nie rodového. Následkom tohto nariadenia boli opätovné žiadosti o obnovenie konania a navrátenie majetkov, ktoré boli kedysi zhabané ich predkom za nevernosť.

Finančnému vyrovnaniu s hodnovernými miestami pri výkone verejných vecí sa venoval dvadsiaty článok. Stanovovali sa poplatky za vyhotovenie odpisu listiny, obídienie majetku, či za vovedenie.

Nasledujúci článok stanovil zásadu, že kráľovský človek (*homo regius*) mohol pochádzať iba z územia župy, z ktorej pochádzali sporiace sa stránky. Funkcia kráľovského človeka bola svojím pôvodom staršia ako inštitúcia hodnoverných miest. Pôvodne to boli kráľovskí pristaldi, ktorí v mene panovníka vykonávali verejno-právne úkony. Neskôr túto agendu prevzali hodnoverné miesta, ale panovník si naďalej ponechal dohľad prostredníctvom svojich poverencov, ktorých vymenovával *ad hoc*. Kráľov človek bol v úlohe svedka a vlastnou autoritou ručil za zákonné vykonanie právneho aktu. Napriek tomu, že to bola z väčšej miery čestná funkcia, šľachtici sa usilovali misie zúčastniť, pretože to bol spôsob ako prejavíť vernosť kráľovi.

Aj nariadenie č. 22 sa týkalo procedurálnych otázok. Všetky spory sa delegovali do pôsobnosti župného súdu. Veľmi často sa totiž stávalo, že šľachtici riešili spory s poddanými bez ohľadu na krajinské zákony. Toto ustanovenie malo za cieľ obmedziť ľubovôľu šľachty. Sporiace sa stránky získali právo odvolania sa k panovníkovi, resp. krajinskému sudcovi. Výnimku tvorili šľachtici, ktorí osobitným privilégium získali tzv. právo meča (*ius gladii*). Tí mali na svojom majetku právo súdiť akýkoľvek zločin a mali právo výkonu trestu. Nasledujúci článok sa tiež dotýka riešenia sporov. Pri každom spore sa mal stránkam ponúknuť zmier. Navyše tento bod určil, že porazená stránka má uhradiť trovy. Podľa ďalšieho článku sa mal

každý súdny spor ukončiť najneskôr na treťom pojednávaní. Snahou bolo obmedzenie prietahov. Pojednávanie sa mohlo odročiť len dvakrát, na treťom pojednávaní musel byť vynesene definitívny rozsudok.

Ludovítov dekrét podstatne ovplyvnil spoločensko-hospodárske pomery v krajine. Jeho ustanovenia môžeme rozdeliť na dva základné okruhy, ktoré boli v čase ich prijatia aktuálne. Prvým sú súdne záležitosti. V predmetných nariadeniach sa stanovili presnejšie procedurálne postupy pri riešení sporov. Druhým dôležitým okruhom boli šľachtické výsady.

V dodatku dekrétu sa nachádza upresnenie dedičského konania. Podľa jeho znenia smeli šľachtici dediť majetky len v mužskej línii. Ak dotýčny nemal mužského potomka, majetok pripadol panovníkovi ako odúmrté. Podľa tohto posledného dodatku dostal meno celý Ludovítov dekrét – dedičský (avicitný) zákon.

5. Hospodársky a spoločenský vývoj na Slovensku v 14. storočí

5.1 Reformy Karola Róberta

Osobitnou kapitolou v rámci vlády Karola Róberta sú, okrem konsolidácie politickej situácie, reformy, ktoré začal zavádzať po svojom príchode z Neapolska, ale najmä v druhej polovici svojej vlády. Za následok mali najmä hospodársku konjunktúru Uhorska a pozitívne sa odrazili vo všetkých oblastiach spoločenského života krajiny.

Významným hospodárskym impulzom bola menová reforma. Kvalita uhorských strieborných mincí bola nízka a naďalej sa zhoršovala v dôsledku nariadení výmeny mincí. Nekvalitná minca spôsobila odmietanie jej používania v obchodnom styku a čoraz viac obchodníkov dávalo prednosť výmennému obchodu. Začiatkom 14. storočia si viaceré mestá vynucovalo udelenie imunity voči výmene mincí. Krízu finančného systému sa naplno prejavila v prvej štvrtine 14. storočia.

Menová reforma Karola Róberta prebiehala postupne v niekoľkých fázach v rokoch 1323 až 1338. Prvým jej krokom bola zmena platenia mýtnych poplatkov, pričom sa pristúpilo aj k revízii mýtnych miest. Ich počet sa zredukoval a namiesto dovtedajšej jednej osemdesiatiny sa mala vyberať tridsiatina. Tým sa systém podstatne zjednodušil, keďže sa tridsiatok vyplácal iba raz. Miesta, kde sa mali vyberať tieto poplatky, sa nazývali tridsiatkové stanice a ich vyberači tricesimátori.¹

V tom čase zároveň vyšlo nariadenie o razbe nových, kvalitnejších denárov, ktoré nemali byť v budúcnosti znehodnocované výmenou mincí. Napriek tomuto nariadeniu istý čas výmena ešte fungovala. Druhou fázou reformy bolo zavedenie bimetalického menového systému. V roku 1325 sa podľa vzoru Florencie začali raziť zlaté mince aj v Uhorsku. Dukáty sa

razili najskôr v Budíne a od roku 1330 v Kremnici, ktorá sa stala hlavnou banskou a mincovou komorou v krajine. Tieto uhorské dukáty (florény) vážili 3,558 g a ich rýdzosť bola 23 a 9/12 karátu. V roku 1329 sa zaviedli podľa vzoru českých grošov aj nové strieborné uhorské groše. Jeden dukát obsahoval šesťnásť uhorských grošov a štyri dukáty predstavovali jednu budínsku hrivnu, ktorá bola hlavnou mincovou jednotkou v krajine. Ako drobná minca sa stále používali denáre a poldenáre (známe aj ako oboly).

Integrálnou súčasťou menovej reformy bola aj reforma banskej organizácie v Uhorskom kráľovstve. Nepozostávala len v samotnej reorganizácii administratívneho aparátu, ale aj v liberalizácii banskej činnosti. V roku 1327 totiž Karol Róbert rošíril právo banskej ťažby aj na uhorskú šľachtu, čím sa vzdal kráľovského regálu, teda monopolu na banícku činnosť. Podmienkou bolo, že tretina zo všetkého vyťaženeho kovu sa musela odvieť banskej komore ako špeciálna daň – urbura. V praxi to znamenalo, že zemepán, ktorý prevádzkoval na svojom majetku ťažbu drahých kovov, bol povinný vyťaženú rudu odovzdávať do banskej komory, ktorá mu vyplácala toľko mincí, koľko by sa z tej rudy vyrazilo po odpočítaní urbury. Na spravodlivosť tejto výmeny nedohliadali len špeciálni úradníci delegovaní kráľovskou komorou a uhorským snemom, ale aj cirkvou, ktorá tiež delegovala vlastných úradníkov (pizetárov).

V roku 1328 Karol Róbert zriadil sieť mincových a bankských komôr, ktoré vyberali urburu a zhromažďovali materiál pre razbu mincí. V Uhorsku bolo celkovo desať komôr a z nich na Slovensku boli tri, v Kremnici, Banskej Štiavnici a Smolníku.

Poslednou fázou menovej reformy Karola Róberta bolo nariadenie z roku 1338, podľa ktorého sa mali definitívne stiahnuť všetky staré mince z obehu. Zrušená výmena peňazí bola nahradená novou daňou, ktorá sa platila od brány každej usadlosti, porty. Po pojmom porta sa rozumela brána, cez ktorú prešiel voz plný obilia alebo iných poľných úžitkov. Podľa toho dostala názov ako portálna daň. Jej výška sa určila na 3 groše (18 nových denárov) za portu. Postupom času sa jej výška menila smerom nahor a koncom 14. storočia už dosahovala výšku jedného dukátu.

Reformám Karola Roberta sa nevyhlo ani vojenstvo. Zaviedol tzv. banderiálny systém, podľa ktorého krajinskí a cirkevní hodnostári, samotné župy, magnáti a mestá mali podľa rozsahu majetkovej držby povinnosť zostaviť vojenskú jednotku (bandérium, koruhvu). Tú mali vyslať do kráľovho vojska. V počiatočnom období panovník samostatnými privilégiami

¹ Pri často prevážaných tovaroch, ktorých cena bola kolísavá, sa neplatil matematicky vypočítaný tridsiatok, ale pevná suma od množstva tovaru.

reguloval možnosť zostaviť vlastné bandérium, ale neskôr od toho upustil. Veľkosť župných kontingentov bola rôzna a závisela od veľkosti župy. Počet vojakov v župných bandáriách z územia Slovenska sa pohyboval od sto do päťsto vojakov. V prípade miest vidíme skôr snahu nahradiť povinnosť vypraviť vojenskú jednotku istou paušálnou sumou.

5.2 Župná organizácia na Slovensku v 14. storočí

V sledovanom období došlo k výraznej transformácii župnej organizácii. Tá sa zasiahla nielen teritoriálnu stránku, ale najmä organizačnú štruktúru. Už od konca 13. storočia prebiehal proces pretvorenia kráľovských komitátov na šľachtické župy, ktorý sa ukončil v prvej polovici 14. storočia. Dôsledkom tejto zmeny bolo, že sa župná správa dostala do rúk miestnej šľachty a panovník si udržal vplyv len na reprezentatívnu funkciu hlavného župana. Všetky ostatné orgány miestnej samosprávy boli voľné župnou šľachtou. Dosah kráľa na župnú organizáciu tak úplne závisel na mocenskej pozícii kráľa v krajine.

Do konca 13. storočia sa na šľachtické župy pretvorili župy Abovská, Bratislavská, Gemerská, Novohradská, Ostrihomská a Zemplínska. Na prelome 13. a 14. storočia k nim pribudli aj Užská, Nitrianska, Šarišská, Tekovská a Trenčianska župa. V prvej polovici 14. storočia došlo k rozpadu kráľovskej Zvolenskej veľžupy, ktorá zaberala celé územie stredného Slovenska. Vznikli z neho župy Zvolenská, Turčianska, Liptovská a Oravská. Pôvodne k nej patrila aj severná časť Tekova, ktorá sa pričlenila k Tekovskej župe.

V priebehu druhej polovice 14. storočia mala Trenčianska župa tendenciu rozdeliť sa na dve samostatné celky so sídlami v Trenčíne a Žiline. V severnej časti Trenčianskej župy však miestna šľachta nebola schopná z početných dôvodov samostatne vyplniť potreby župnej samosprávy. Neskôr v 15. storočí doplnil župnú organizáciu na našom území Malohont, ktorý síce zostal nadalej súčasťou Hontianskej župy, ale mal vlastného podžupana a služných.

6. Etnické a sídliskové pomery na Slovensku v 14. storočí

6.1 Osídľovanie na nemeckom práve

Za vlády Karola Róberta nastalo ďalšie obdobie masovejšieho príchodu hostí do Uhorska spoza hraníc, najmä z nemecky hovoriacich krajín. V prvej polovici 14. storočia môžeme sledovať najväčší rozmach dosídľovacieho procesu na nemeckom práve. Stalo sa hlavným a veľmi rozšíreným spôsobom budovania nových sídel, pretože poskytovalo viaceré výhody nielen pre zemepána a aj pre kolonistov.

Stabilná politická aj ekonomická situácia za vlády Anjuovcov mala za následok, že Uhorsko sa vzťahovalo aj populačne. Počet obyvateľstva sa oproti predchádzajúcemu obdobiu vlády Arpádovcov takmer zdvojnásobil a na našom území tak dosiahol svoj stredoveký vrchol.

S týmto javom je spojené zintenzívnenie kolonizácie viacerých okrajových oblastí, predovšetkým na území Slovenska. Tento fenomén výrazne zasiahol do etnických, hospodárskych a sociálnych pomerov vtedajšieho Uhorska a vytvorili sa základné štruktúry osídlenia Slovenska, ktoré z menšími korekciami pretrvali do najnovšieho obdobia.

Od polovice 13. storočia, intenzívnejšie však v polovici 14. storočia prebiehala kolonizácia v intenciách systému právnych zvyklostí nazývaných nemecké právo, ktoré je známe aj pod termínom zákupné, či emfyteutické právo. Svoj etnický názov dostalo podľa hostí (pristáhovalcov) z nemecky hovoriacich krajín, ktorí ho so sebou do Uhorska prinášali.

Tento systém právnych zvyklostí, spojených s osobitným statusom obyvateľov dedín, ako aj s osobitnou technikou výstavby sídel, sa začal formovať už v 11. storočí na severozápade Rímsko-nemeckej ríše v rýnskej oblasti (*Ius Flanderse*). Odtiaľ sa začal šíriť na východ do nemeckých etnických oblastí a prostredníctvom Nemcov sa právny systém dostal do kontaktu so Slovanmi sídlacimi okolo riek Sála a Labe. Práve na tejto

nemecko-slovanskej etnickej hranici vznikol termín, ktorý neskôr poznáme aj z našich písomných prameňov – *Ius Teutonicum*.

V 12. storočí postupne prenikol tento právny systém do Poľska a neskôr v prvej polovici 13. storočia aj do Čiech. Naše územie prišlo nemecké právo intenzívne do kontaktu po tatárskom vpáde v súvislosti so snahou Bela IV. využiť hospodársky potenciál krajiny. Zjednodušene možno povedať, že nemecké právo bolo v čase svojho najväčšieho rozšírenia (v Uhorsku od polovice 13. storočia a za vlády Anjouovcov) najbežnejším spôsobom pozemkových vlastníkov ako investovať finančné prostriedky bez toho, aby stratili svoju hodnotu.

Na území Slovenska boli dve hlavné oblasti šírenia nemeckého práva – prvou bola Žilina s okolím a druhá Spiš. Postupom času sa nemecké právo dostalo aj do ďalších slovenských oblastí.

Charakteristickým znakom nemeckého práva bola inštitúcia dedičného richtárstva. Stávali sa nimi osoby, ktoré sa podujali založiť nové sídlo na pozemku zemepána. Dediční richtári (*scultetus*, *fojt*, *advocatus*, *šoltýs*) pochádzali často spomedzi mešťanov, pre ktorých to bola výhodná investícia. V réžii lokátora bol výber vhodného miesta pre výstavbu nového sídla. Následne sa začali práce na vytvorení chotára dediny (vymeranie intravilánu, rozdelenie extravilánu). Náročnosť tejto činnosti závisela od oblasti, v ktorej mala vzniknúť dedina. V staršom období bol tento proces jednoduchší, ale postupom času boli kolonizované lesné komplexy, ktoré si vyžadovali čoraz viac úsilia a investícií.

Jednou zo základných úloh dedičného richtára budúceho sídla bolo privedenie nových obyvateľov. To mohlo mať rozličný pôvod. V najstaršom období šírenia nemeckého práva to boli aj prisťahovalci s cudziny. Postupne boli na osídlenie nových dedín využívané populačné prebytky dedín konkrétneho zemepána, avšak poznáme aj prípady kradnutia obyvateľstva z majetkov iných vlastníkov.

Ochota obyvateľov prísť do novobudovaných dedín závisela od mnohých faktorov. Úlohu zohrával právny status osadníka v jeho pôvodnom sídle. Nemecké právo totiž zabezpečovalo iný, pomerne lepší vzťah obyvateľa k pôde ako vo zvykovom práve.

Lokátor získaval v novej dedine úrad dedičného richtára so súdnou právomocou nad všetkými obyvateľmi. S tým súviseli súdne poplatky (*birsagium*), ktoré tvorili zaujímavý zdroj príjmov. Aj vďaka tomu bol častokrát výnos z úradu dedičného richtára väčší ako zemepanský príjem

(dane, census). Z tohto dôvodu sa usilovali často šľachtici vykupovať tento úrad pre seba.

Kolonizácia na nemeckom práve spôsobila v mnohých oblastiach signifikantné zvýšenie počtu sídlisk. Najlepšie to možno ilustrovať na príklade Šarišskej župy, kde vzniklo týmto postupom takmer stopäťdesiat sídlisk, čo predstavovalo približne tretinu stredovekého stavu. Podobným príkladom je aj Zemplínska župa, resp. jej slovenská časť, v ktorej vzniklo takmer sto sídel na nemeckom práve.

Dedičný richtár mal v novej dedine spravidla právo na postavenie mlyna, krčmy a v niektorých prípadoch, najmä v okolí Žiliny, mohol vybudovať remeselnícke dielne. Na tieto predmety podnikania získal monopol. Okrem toho richtár nadobudol slobodný lán, nezaťažený poplatkami zemepánovi.

Pre potenciálnych obyvateľov dediny bolo lákadlom najmä slobodný status človeka – hosťa. Nový osadník získal lán zeme do vlastníctva, nie do užívania, ako to bolo v dedinách na zvykovom práve. Za to odvádzal zemepánovi dávky dvojakého druhu: finančné – spravidla jeden uhorský zlatý ročne za jeden lán; naturálne – odovzdávané v presne stanovených termínoch zemepánovi (napr. na Vianoce, Veľkú noc, sv. Juraja, sv. Michala, atď. – vždy dva razy do roka). Pri zakladaní dediny sa určila výška dávok a tým sa zabránilo ich svojvoľnému zvyšovaniu zo strany zemepána. Výhodou bol aj fakt, že obyvatelia mohli slobodne disponovať s pridelenou pôdou. Mohli ho testamentárne odkázať, či predať.

6.2 Mestá

Ďalším pozorovateľným trendom 14. storočia je zvyšovanie počtu komunít vlastníacich isté výsady. Počas svojej vlády udelili Karol Róbert a jeho syn privilégia mestského charakteru niekoľkým desiatkam sídel. Ich celkový počet sa tak oproti predchádzajúcemu obdobiu viac ako zdvojnásobil. V nasledujúcom vývoji však nie všetky lokality, ktoré získali tieto výsady, dokázali naplniť kritériá mestskosti. Z pohľadu rozsahu privilégií bola diferenciácia lokalít malá a v mnohých prípadoch ostro kontrastovala s faktickými rozdielmi v stupni urbanizácii jednotlivých sídel. Podpora mestského zriadenia v Uhorsku zo strany Anjouovcov súvisí s ich pôvodom z Talianska, kde ekonomický systém stál práve na mestskej organizácii.

Základným hľadiskom delenia mestských lokalít je ich vlastnícka príslušnosť. Podľa toho ich rozdeľujeme na mestá kráľovské a zemepanské,

resp. vzniknuté na kráľovskej, či zemepanskej pôde. Ďalším kritériom je právny systém, ktorý mesto používalo. Delíme ich na tri skupiny: mestá riadiace sa magdeburským právom, potom mestá užívajúce norimberské právo a tretou skupinou sú mestá so zmiešaným právom.

Vo všeobecnosti platí, že mestské sídliská na kráľovskej pôde sa rozvíjali progresívnejšie. Ilustruje to aj fakt, že všetky mestá, ktoré sa neskôr vyvinuli ako slobodné kráľovské mestá, ležali práve na kráľovskej pôde.

Mestské výsady zabezpečovali samosprávny vývoj týchto sídlisk. Privilégiá možno rozdeliť do dvoch základných skupín: právne privilégiá (správa mesta - slobodná voľba richtára, prisazných, či farára); hospodárske privilégiá (trhové výsady, mýtno oslobodenia, míľové právo, atď). Práve trh sa stal popri udelení výsad základným atribútom pre rozvoj miest. Trhy rozlišujeme týždenné a výročné – jarmoky, ktoré sa objavujú v anjouovskej dobe ako novinka. Oproti týždenným trhom, ktoré sa konali vždy v jeden deň, jarmoky trvali viac dní. Na rozdiel od týždenného, ktorý sa zväčša konal z tradície, sa konanie výročného trhu sa viazalo na udelenie súhlasu panovníka. Najstaršie doklady na udelenie jarmočnej výsady sú z Bratislavy (1344), Žilina (1357), Hlohovec (1362), Bardejov (1370). Pred rokom 1382 získala právo konať výročný trh aj Skalica a do konca 14. storočia aj Levoča, Prešov a Košice.

Významným mestským právom bolo právo skladu. Prvé sídlo, ktoré ho získalo, bola Bratislava v roku 1291. Ďalšie šírenie tejto výsady bolo zviazané s hospodárskymi dohodami z roku 1335 medzi českým, poľským a uhorským panovníkom, ktoré sa snažili oslabiť význam dunajskej cesty smerujúcej cez Viedeň a ovládanej Habsburgovcami. Právo skladu získali aj významné sídla vo východnej časti Slovenska - najmä Košice a Levoča, cez ktoré smeroval diaľkový obchod do Poľska a Pobaltia a prostredníctvom nich do západnej Európy.

7. Vymretie uhorských Anjouovcov a nástup Žigmunda

7.1 Dcéry Ľudovíta I. Veľkého

Za vlády Ľudovíta I. dosiahlo Uhorské kráľovstvo vrchol svojej moci z pohľadu vnútornej aj zahraničnej politiky. Kompenzáciu za neúspech v neapolskom dedičstve predstavoval zisk poľskej kráľovskej koruny v roku 1370. Tú zdedil Ľudovít na základe staršej dohody medzi Kazimírom III. Veľkým a Karolom Róbertom z roku 1339. Personálnou úniou bolo spojené obrovské územie od Baltického k Jadranskému moru. Ľudovít sa však len zriedka zdržiaval v Poľsku a svoju moc delegoval na miestodržiteľov. Prvou regentkou (v dvoch obdobiach) bola Ľudovítova matka Alžbeta, dcéra poľského kráľa Vladislava Lokietka.

Záver anjouovskej doby v Uhorsku sa dá charakterizovať ako nepokojné obdobie. Dôvodom bol fakt, že samotný Ľudovít nezanechal mužského následníka trónu. Usiloval sa preto zabezpečiť prechod nástupníckych práv na jednu zo svojich dcér. Staršia z nich Mária sa mala stať pôvodne poľskou kráľovnou a mladšia Hedviga mala zdediť uhorskú korunu. Situácia sa však vyvinula inak.

Hedviga bola zasnúbená s Viliamom, synom rakúskeho vojvodu Leopolda III. Habsburského, a preto bola vychovávaná vo Viedni. Jej sestra Mária bola zasnúbená so Žigmundom Luxemburským, synom rímskeho cisára Karola IV. Skôr ako sa Ľudovítovi podarilo zabezpečiť dcéram koruny, zomrel v Trnave v roku 1382. Po jeho smrti zavládol v krajine chaos. Nástupníctvo Márie odmietla poľská šľachta kvôli zasnubám so Žigmundom a ako podmienku si poľské stavy kládli trvalú prítomnosť kráľovnej v krajine. Došlo k rokovaniam, ktorých výsledkom bola tzv. Košická dohoda. Podľa nej sa poľským kráľom (*rex Poloniae*, nie kráľovnou) mala stať Hedviga, ktorá bola korunovaná po svojom príchode do Krakova v roku 1384. Poľská šľachta jej zároveň vyhladla aj nového ženicha. Nemala si za muža vziať Viliama, ale litovské knieža Jagela. Keďže bol pohanom, sobáš bol podmienený

jeho konverziou na kresťanstvo. Jagelo na podmienku pristúpil a spolu so svojimi dvoma bratmi sa nechal pokrstiť. Prijal meno Vladislav a následne bol korunovaný za poľského kráľa (1386 – 1434). Týmto udalosťami došlo k rozluke uhorsko-poľskej personálnej únie a vzniku únie poľsko-litovskej.

V súvislosti s odmietnutím Márie poľskou šľachtou jej matka Alžbeta rýchlo zabezpečila uhorskú korunováciu. Už týždeň po smrti otca bola dvanásťročná Mária korunovaná za uhorskú kráľovnú. Regentkou sa stala Alžbeta, ale keďže nemala dostatok vladárskych skúseností, podľahla vplyvu magnátov, najmä Mikuláša Gorjanského. S týmto úpadkom kráľovskej autority došlo zároveň k otvorenému súpereniu medzi uhorskými veľmožmi o podiel na moci, hodnosti, či správu kráľovského majetku.

7.2 Žigmund Luxemburský a Karol III. Malý

V situácii, keď bola Mária korunovaná za kráľovnú, začal o ňu javiť záujem jej snúbenec Žigmund. V auguste podnikol s pomocou svojho brata Václava a bratranca Jošta vojenskú výpravu, pri ktorej obsadil Budín, a prinútil Máriu, aby si ho vzala za ženu. Týmto aktom Žigmund proti sebe popudil uhorskú šľachtu, ktorá začala zhromažďovať vojsko pod vedením Mikuláša Gorjanského. Keďže Žigmundovo vojsko nebolo dostatočne silné, musel sa z Uhorska stiahnuť. Následne začal v Čechách a na Morave prípravu na opätovnú výpravu do Uhorska.

Situácia v Uhorsku v čase po smrti Ludovíta sa ponášala na pomery zo začiatku 14. storočia, keď sa na uhorský trón usilovali dostať Anjouovci. Aj v osemdesiatych rokoch 14. storočia jedna z magnátskych skupín, južná šľachta, ponúkla uhorský trón neapolským Anjouovcom. Konkrétne neapolskému kráľovi Karolovi III. Malému. V septembri 1385 sa vylodil na dalmátskom pobreží. V tom čase bol jediným panovníkom, ktorý sa vyhlasoval za uhorského kráľa a pohyboval sa na území kráľovstva. So svojím vojskom vtiahol do Stoličného Belehradu, kde sa 31. decembra vzdali Mária a Alžbeta trónu a Karol bol korunovaný za kráľa. V nasledujúcom období sa snažil získať podporu uhorských magnátov. Alžbeta a Mária ho, údajne na návod Mikuláša Gorjanského, pozvali k sebe a podľa vopred pripraveného plánu naňho Blažej Forgáč spáchal atentát. Na následky zranení Karol zomrel vo Vyšehrade.

Tento násilný akt vyvolal občiansku vojnu. Horvátiovci, hlavní Karolovi podporovatelia a ich familiári z južného Uhorska okamžite zorganizovali

výpravu proti kráľovným. V júli zaútočili na ich sprievod, v ktorom boli aj Mikuláš Gorjanský a Blažej Forgáč. Obidvaja údajní strojcovia atentátu boli zabití a kráľovné vzaté do zajatia.

7.3 Nástup Žigmunda Luxemburského na uhorský trón

Dramatické udalosti tohto obdobia sa lepšie vyvinuli v prospech Žigmunda Luxemburského, ktorý si proti vôli domácej šľachty predtým vzal za manželku Ludovítovu dcéru Máriu. Žigmund sa z Uhorska stiahol, ale po zajatí svojej manželky a svokry sa ich snažil vyslobodiť. Podarilo sa mu naverbovať vojsko a po príchode do Uhorska bol vyhlásený za krajinského kapitána. S podporou časti uhorských veľmožov dobyl Budín, získal uznanie za uhorského kráľa a 31. marca 1387 bol korunovaný v Stoličnom Belehrade za nového uhorského panovníka postupom, aký vyžadoval korunovačný poriadok uhorských kráľov. Svoju manželku Máriu vyslobodil zo zajatia mesiac po tom.

Na istý čas sa Žigmundovi podarilo pomery v krajine stabilizovať. Stále sa však časť šľachty snažila dostať Žigmunda do pozície ovplyvniteľnej figúrky. Na trón sa totiž presadil proti vôli uhorských stavov. Splnil všetky formálne náležitosti, aby sa stal uhorským kráľom, no napriek tomu ho uhorská šľachta dlho odmietala akceptovať. Jeho legitimita bola znižovaná absenciou príbuzenských vzťahov s Anjouovcami. Z tohto hľadiska ho šľachta považovala za uzurpátora trónu a Žigmund až do začiatku 15. storočia narážal na jej vytrvalý odpor.

Už pri korunovácii v roku 1387 formálne Žigmund potvrdil Zlatú bulu – verziu Ludovíta I. z roku 1351. V tejto volebnej kapitulácii sa zaviazal, že nebude podnikáť nič bez súhlasu uhorských stavov. Napriek tomu sa snažil reálne vládnuť aj pomocou lavírovania medzi jednotlivými magnátskymi skupinami.

Pri pohľade na obdobie rokov 1382 – 1387 možno sledovať všeobecný rozvrat poriadkov, ktoré vybudovali Anjouovci. V ekonomickej oblasti sa to prejavilo tak, že sa začali raziť mince s menším obsahom striebra. V politickej situácii nastáva úpadok kráľovskej moci a nárast moci magnátov.

7.4 Osmanské nebezpečenstvo

Hneď na začiatku svojej vlády v Uhorsku bol v zahraničnej politike Žigmund konfrontovaný s Osmanmi. Tí sa po bitke na Kosovom poli v roku 1389 stali bezprostredným susedom Uhorského kráľovstva. V tomto období pravidelne dochádzalo k uhorsko-osmanským šarvátkam. Žigmund si uvedomoval reálne nebezpečenstvo, ktoré plynulo z tohto susedstva. V rámci svojich možností sa uhorský kráľ snažil proti Osmanom organizovať vojenské výpravy. V roku 1396 bola vypravená obrovská armáda, ktorá si kládla za cieľ vytlačiť Osmanov z Európy. Dňa 28. septembra 1396 však vojsko utrpelo pri Nikopole zdrvivú porážku od osmanského sultána Bajezida I. (1389 – 1402). Len so šťastím sa podarilo uhorskému kráľovi uniknúť. Dlhو sa nevedelo, či Žigmund bitku prežil. Preto sa časť šľachty pod vedením Štefana Lackfiho obrátila na neapolského kráľa Ladislava (1386 – 1414), syna zavraždeného Karola Malého. Skôr ako došlo k príchodu Ladislava do Uhorska, objavil sa na dalmátskom pobreží Žigmund. Za zradu zaplatili Lackfiovci životom.

Porážkou Žigmundovej armády sa pozícia Osmanov v Európe upevnila a od tohto obdobia začína s menšími prestávkami vytrvalý tlak Osmanskej ríše na Uhorsko, ktorý vyústil do katastrofálnej porážky uhorských vojsk v bitke pri Moháči v roku 1526.

7.5 Temešvársky snem

Krátko po nikopolskej porážke zvolal Žigmund snem uhorskej šľachty do Temešváru na jeseň 1397. Jeho hlavnou témou bola otázka riešenia vojenského nebezpečenstva zo strany Osmanskej ríše. Snem potvrdil niektoré ustanovenia Zlatej buly Ondreja II. z roku 1222 a dekrétu Ľudovíta I. z roku 1351. Žigmundovi sa podarilo okresať niektoré výsady. Najmarkantnejšie v šiestom článku, ktorý aktualizoval štvrtý bod Zlatej buly Ondreja II. Pôvodne šľachtici (v roku 1222 *servientes*) nemuseli bojovať za hranicami kráľovstva, ak áno, kráľ im mal výdavky nahradiť. V roku 1397 sa toto nariadenie zrušilo a na požiadanie kráľa sa do boja mali vypraviť všetci. Navyše ich nemusel viesť len panovník, ale aj palatín.

Celý šiesty bod upravuje brannú povinnosť šľachticov. V prípade, ak by v jednej domácnosti žilo viac bratov, do vojska má narukovať jeden z nich, ak by však mali podelené majetky, má sa výpravy zúčastniť každý.

V prípade choroby mal šľachtic za seba vyslať náhradu. V prípade, ak by niekto nenastúpil do vojska, vymerala sa pokuta, ktorú má zaplatiť. Šiesty bod ešte nariadil, aby pozemkoví vlastníci vyslali do vojska jedného lukostrelca za každých dvadsať poddaných. Tieto vojenské nariadenia boli uvedené do života po dobu vojny s Osmanmi, a aby boli dodržiavané, mali byť vykonané súpisy poddaných.

Nariadenia sa netýkali len zvýšenia počtu vojakov. Článkom 63 sa snažil získať peniaze na vedenie vojny. Klerici sa mali v prospech obrany hranice po dobu trvania vojny vzdať polovice svojich príjmov a zároveň na vojenské účely mala byť odvedená aj polovica desiatkov, ktoré platili poddaní. Okrem toho sa nariadilo, aby boli desiatky vyplácané v peniazoch a nie v plodinách.

Dôležitým ustanovením bola revízia kráľovských donácií vykonávaných pod nátlakom bez skutočných zásluh. Ústupkom Žigmunda bol článok 48, podľa ktorého nesmeli byť úrady, hodnosti a majetky udeľované do držby Židom a cudzincom. Navyše sa zaviazal, že zbaví úradov a majetkov cudzincov, ktorí už boli v Uhorsku (Žigmund si vymohol tri výnimky, jednou z nich bol Ctibor zo Ctiboríc). Toto nariadenie však zostalo len na papieri a neprešlo do praxe.

Články prijaté Temešvárskym snemom ukazujú, že Žigmund bol časom čoraz menej ochotný ustupovať uhorským magnátom. Tým ale naďalej zvyšoval odpor proti sebe.

8. Vláda Žigmunda po Temešvárskom sneme

8.1 Vzbury proti Žigmundovi

V nasledujúcom období po Temešvárskom sneme nedošlo k očakávaným osmanským výbojom. Preto sa Žigmund stále viac angažoval v Svätej rímskej ríši. Hlavným Žigmundovým cieľom sa v tomto období stal zisk nemeckej a českej kráľovskej koruny na úkor svojho brata Václava IV. (1378 – 1419). V Čechách sa stal Žigmund vedúcou osobnosťou opozičnej politiky voči Václavovi a v rokoch 1393 – 1396 stál na čele tzv. panskej jednoty, ktorej cieľom bolo donútiť Václava abdikovať v prospech Žigmunda.

V roku 1400 časť ríšskych kurfirstov so súhlasom pápeža Bonifáca IX. zosadila Václava z nemeckého trónu. Žigmund sa snažil korunu získať pre seba, ale zbor voliteľov vybral za nemeckého kráľa Ruprechta Falckého.

Po nevydarenej snahe získať nemeckú kráľovskú korunu sa Žigmund sklamaný vrátil do Uhorska. V kráľovstve ho však nečakali pokojné pomery, pretože uhorská šľachta na čele s palatínom Detrikom Bubekom a ostrihomským arcibiskupom Jánom z Kaniže Žigmunda zajala. Najskôr bol internovaný na Vyšehrade nad Dunajom a potom na hrade Šiklôš, ktorý vlastnili Gorjanskí. V južných magnátskych rodoch stále existovala silná opozícia voči Žigmundovi, či už išlo o prívržencov Karola III. Malého, alebo odporcov Žigmundovho uzurpovania vlády.

Vzbúrenci prevzali moc v krajine. Aj pre nich išlo o dočasnú situáciu, pretože krajina nemohla zostať bez kráľa. Počas zajatia Žigmunda sa začalo uvažovať o ponúknutí uhorskej koruny iným kandidátom. Do úvahy prichádzali najmä Vladislav II. Jagelovský, Viliam Habsburský, bývalý snúbenec Hedvivy, v tom čase už rakúsky vojvoda, či Ladislav Neapolský, syn zavraždeného Karola Malého.

Zajatie Žigmunda využil jeho bratranec Jošt, ktorý obsadil juhozápadné Slovensko (Bratislava, Trnava). Po rokovaniach nakoniec Žigmund prisľúbil, že rebelom udelí milosť a následne bol zo zajatia prepustený.

Výsledkom vyjednávaní boli zasnuby Žigmunda s Barborou Celjskou, keďže Mária už bola mŕtva.

Opätovná rebélie proti Žigmundovi vypukla aj začiatkom roku 1403. Jej vodcami boli znovu Detrik Bubek a Ján z Kaniže. Nezmenil sa ani ich cieľ, zbavenie Žigmunda trónu. Uhorskú korunu ponúkli neapolskému Ladislavovi. Na rozdiel od roku 1401 došlo k ozajstnej občianskej vojne, v ktorej proti sebe stáli rebeli a na strane Žigmunda viacerí magnáti ako Gorjanskí, Ctibor, Perínski, či Sečianski. Ladislav Neapolský dorazil do Zadaru začiatku júla a o niekoľko dní neskôr sa vrátil do Uhorska aj Žigmund.

Snahy Ladislava Neapolského podporovala aj pápežská kúria. Pápežský legát exkomunikoval všetkých nepriateľov Jána z Kaniže. Okrem iných boli medzi nimi vymenovaní aj trnavskí a bratislavskí mešťania. Nakoniec sa Žigmundovi podarilo ovládnuť situáciu a Ladislav bol prinútený stiahnuť sa späť do Neapola. Dôsledkom tejto akcie boli Žigmundove politické opatrenia voči pápežskej kúrii. Zakázal odvádzajť cirkevné poplatky z Uhorska do pápežskej komory, publikovanie pápežských búl a nariadení v kráľovstve bez jeho súhlasu. Tento súbor nariadení sa označuje ako *Placetum regium*. Týmto dekrétmi sa mala obmedziť možnosť pápežov zasahovať do uhorských pomerov.

Žigmundovi sa s podporou verných podarilo situáciu upokojiť. Namiesto tvrdej reakcie zvolil umiernenější postup. Účastníci povstania v novej situácii žiadali o milosť. To využil Žigmund, ktorý im ponúkol možnosť vykúpiť svoju vinu. Pre chudobnejších šľachticov bola možnosť odslúžiť si zradu kráľa vojenskou službou.

Po občianskej vojne, ktorá zachvátila aj územie Slovenska sa situácia upokojila. Po roku 1403 už nedošlo k otvorenej vzbure proti Žigmundovi a ďalšie ozbrojené akcie, ktoré zasiahli územie Slovenska, boli spojené až z husitskými vpádmi o tri dekády neskôr.

V nasledujúcom období smerovali Žigmundove aktivity k upokojovaniu situácie v Uhorsku. Z mestských komunit sa snažil vytvoriť ďalší stav uhorskej spoločnosti, ktorý by mal potenciál oslabiť moc uhorských oligarchov. Z obdobia vlády Žigmunda Luxemburského sa zachovalo mnoho privilégií vo vzťahu k mestám. Jeho zámerom bolo najmä ekonomické povznesenie miest. V súvislosti s tým vydal v roku 1405 dekrét nazývaný aj menší (*Decretum minus*), ktorým formálne ustanovil mestá za ďalší z uhorských stavov. Došlo prvýkrát k formálnej diferenciacii sídel, keď sa vydělila skupina slobodných kráľovských miest (Bratislava, Trnava, Prešov, Košice, Bardejov, Budín, Šoproň a Pešť).

8.2 Zahraničná politika Žigmunda Luxemburského

Po niekoľkoročných snahách získal Žigmund v roku 1411 nemeckú korunu. Krátko predtým bol na Pisánskom koncile v roku 1409 zvolený za pápeža Alexander V. a po ňom Ján. Katolícku cirkev po týchto voľbách viedli traja pápeži v rovnakom čase. Súčasne s tým sa začalo v Českom kráľovstve formovať husitské hnutie. V duchu dobového konciliarizmu ako reakciu na trojpápežstvo a šíriace sa Wicklefove myšlienky zvolal Žigmund cirkevný snem do ríšskej Kostnice na jeseň roku 1414. Jeho zasadania trvali do roku 1418.

Zahraničná politika Žigmunda sa neorientovala len na celocirkevné záležitosti. Od roku 1410 v Dalmácii vzrastalo napätie medzi Uhorskom a Benátkami, ktoré napokon vyústilo do vojny v roku 1412. Aby mohol Žigmund finančne zabezpečiť priebeh vojenského konfliktu, z pohľadu ríšskych záležitostí marginálneho, zálohoval trinásť spišských miest a ľubovnianske a podolínecke panstvo Poľsku. Žigmund zinkasoval od poľského kráľa Vladislava II. záložnú sumu vo výške 37 tisíc kôp českých grošov (takmer 90 tisíc dukátov). Poľskí králi mali zo zálohovaného územia poberať príjmy, dokiaľ nebude splatená dlžná suma zo strany uhorského panovníka. Postupom času začali poľskí králi toto územie považovať za súčasť Poľska. Do Starej Ľubovne boli dosadení špeciálni úradníci - starostovia, ktorí mali záloh spravovať. Napriek niekoľkým pokusom o vykúpenie toto územie spravovali poľskí starostovia až do 18. storočia, keď Mária Terezia záloh násilne ukončila.

Suma, ktorú získal Žigmund za záloh, nemala efekt v konflikte s Benátkami. Žigmund v jeho priebehu stratil nielen Dalmáciu, ale v roku 1415 aj Bosnu.

8.3 Husiti na Slovensku

V nadväznosti na nepokojnú situáciu v Českom kráľovstve a upálení Jána Husa v Kostnici v roku 1415 vypukla v Prahe v roku 1419 husitská revolúcia. Úhlavným nepriateľom husitov sa stal Žigmund Luxemburský, ktorý sa už za života svojho brata Václava snažil získať českú korunu a podľa Husových prívržencov niesol hlavnú vinu na upálení ich náboženského vodcu. V nasledujúcich rokoch po vypuknutí ozbrojenej revolúcie sa hnutie v podstate obmedzovalo na krajiny českej koruny. Až v druhej polovici

dvadsiatych rokoch dochádza k obratu a husitské vojská začínajú organizovať vojenské výpravy (nazývané spanilé jazdy) proti zahraničným nepriateľom, ktoré mali demonštratívny charakter odplaty.

Jednou z krajín, ktoré zasiahli spanilé jazdy, bolo Uhorsko. Celkovo sa cieľom týchto výprav stalo štyrikrát a pohybovali sa len na území dnešného Slovenska. Prvá z nich prekročila moravsko-uhorské hranice v roku 1428 pod vedením Prokopa Hollého posilneného moravskými oddielmi Jána Tovačovského. Na západné Slovensko vpadli po českej ceste. V priebehu výpravy obsadili Skalicu, Senicu, dobyli Modru a dostali sa až k Bratislave, ktorú sa neodvážili dobýjať. Odtiaľ sa otočili k Sencu, Veľkým Kostoľanom a hore Považím až k Novému Mestu nad Váhom, odkiaľ sa vrátili späť na Záhorie a potom na Moravu.

Druhý vpád nasledoval v roku 1430. Jeho veliteľom bol Velek Koudelník a smeroval podobne ako Prokop po českej ceste. Paralelne s ním vtrhol iný voj husitov na severné Slovensko z Malopoľska, kde plienili už v predchádzajúcom roku 1429. Husiti prekročili Dunajec pri Spišskej Starej Vsi, ale hlbšie neprenikli. Napriek tomu tu zanechali stopu v podobe vypálenia kartuziánskeho kláštora v Lechnici (dnes Červený kláštor). Paralelné vpády neboli medzi husitskými veliteľmi koordinované. Podobne však nebola organizovaná ani obrana proti nim.

Tretí vpád nasledoval v septembri roku 1431. Podobne, ako ten predchádzajúci, aj tento pozostával z dvoch prúdov. Jeden vpadol na Slovensko zo Sliezska cez Kysuce po vedením Jána Čapka zo Sán. Druhý voj vtrhol na územie Uhorska českou cestou pod vedením Prokopa Hollého a smeroval Považím na sever, kde sa pri Žiline spojil Jánom Čapkcom. Spolu tiahli do Turca a odtiaľ vpadli do Nitrianskej župy. Tam sa opäť rozdelili a Prokop Hollý sa cez Nové Mesto nad Váhom vrátil na Moravu. Ján Čapek však pokračoval v plienení územia Nitrianskej župy a zasiahol aj Hont. Zmenou oproti predchádzajúcim vpádom bola určitá koordinácia husitských vojsk. Navyše na dobytých hradoch začali ponechávať svoje posádky, ktoré vytvárali zázemie pri ďalších plánovaných vpádoch. Najdôležitejšie posádky boli usadené na hradoch Likava, Topoľčany, či Lednica. V roku 1432 sa husiti pokúsili dobyť Bratislavu, ale vojenská leš bola odhalená a Bratislava odolala.

Rok 1433 priniesol rozsahom najväčší vpád husitov. Na územie Slovenska opäť vpadli dva prúdy. Prvý zo Sliezska dolinou Kysuce smerom k Žiline a ďalší, početnejší, vyrazil tiež zo Sliezska, ale na severné Slovensko vpadol z Malopoľska na územie Spiša dolinou Dunajca. V priebehu

tejto výpravy bol opäť vypálený kláštor v Lechnici. Husiti však postúpili ďalej do vnútrozemia a ich jednotky operovali až pri Spišskej Novej Vsi. Ich plieneniu podľahli aj kláštory v Spišskom Štiavniku, či pri Letanovciach. Oba prúdy sa stretli v Turci, odkiaľ plánovali tiahnuť na Kremnicu, kde bola mincovňa. Tú sa im kvôli vzájomným rozporom dobyť nepodarilo. Nakoniec sa spojené husitské vojská rozpadli na menšie čiastky, ktoré sa postupne vrátili späť do krajín českej koruny. K takému koncu štvrtej výpravy prispela aj situácia v Čechách, kde sa schyľovalo ku konfrontácii medzi Žigmundom a husitmi, v tom čase už rozdelenými na názorové frakcie. Radikálni husiti boli 30. mája 1434 porazení v bitke pri Lipanoch. Táto porážka bola impulzom pre jednotky na slovenských hradoch, aby sa stiahli.

9. Uhorsko po smrti Žigmunda Luxemburského

9.1 Albrecht Habsburský

Žigmund Luxemburský umrel v roku 1437 v Znojme bez mužského potomka. Za svojho dediča ustanovil svojho zaťa Albrechta Habsburského, ktorý si v roku 1421 vzal za manželku Alžbetu, jedinou dcéru Žigmunda a Barbory. Po svojom príchode do Uhorska bol korunovaný za kráľa a prijal korunovačnú kapituláciu. V nej sa zaviazal nepodnikať žiadne politické akcie bez súhlasu šľachty a sľúbil zorganizovať vojenskú výpravu proti osmanským Turkom. Uhorská šľachta si teda začala reálne uvedomovať, že ide i problém nielen uhorských panovníkov, ale celého Uhorska. V priebehu organizovania výpravy však Albrecht v roku 1439 zomrel.

9.2 Ladislav V. Pohrobok a Vladislav I.

Krátko po jeho smrti sa zišiel v Budíne snem, ktorý sa snažil riešiť vzniknutú situáciu, Albrechtova vdova Alžbeta bola totiž tehotná. Snem ju vzal do ochrany a uznal dedičské nároky ešte nenarodeného dieťaťa. Zároveň si však zhromaždená šľachta uvedomovala, že krajina bez panovníka nie je najlepším riešením. Jedným z návrhov ako situáciu riešiť bolo povolať na uhorský trón poľského kráľa Vladislava III. Jagelovského. Kráľovnú vdovu si mal vziať za manželku, čím by sa zachovali dedičské nároky ešte nenarodeného dieťaťa. Alžbeta tento návrh odmietla. Vladislav, snemom zvolený za uhorského kráľa, sa usiloval situáciu vyriešiť rokováním, ale keď sa narodil Ladislav zvaný Pohrobok (*Posthumus*), Alžbeta ho okamžite nechala korunovať za uhorského kráľa ostrihomským arcibiskupom Dionýzom zo Seče. Zároveň poverila českého veľmoža Jána Jiskru, aby zaujal jej venné majetky v Uhorsku (dvadsaťštyri hradov a celú stredoslovenskú banskú oblasť) a aby za jediného svojho pána pokladal novonarodeného kráľa Ladislava. Alžbeta spolu s malým Ladislavom odišla na dvor

Habsburgovcov. Týmto prestala byť možná akákoľvek dohoda medzi Vladislavom Jagelovským a Alžbetou. Až po zlyhaní rokovaní sa Vladislav odhodlal prísť do Uhorska, kde začal pripravovať výpravu proti Turkom. V tomto období začínajú Turci čoraz viac prenikať na sever. Vo vzájomných bojoch sa objavuje zdatný vojenský veliteľ Ján Huňady. Vďaka čiastočným vojenským úspechom si v Uhorsku získaval čoraz dôležitejšie postavenie. Postupne sa stal sa hlavným konkurentom v boji s Jiskrom.

V decembri 1442 kráľovná Alžbeta zomrela a mladý kráľ Ladislav V. zostal vo Viedni na dvore neskoršieho cisára Fridricha III. Habsburského, ktorý svojho zverenca využíval ako nástroj na zasahovanie do mocenských pomerov v Uhorsku.

Po smrti Alžbety uzavreli Ján Jiskra a Ján Huňady v roku 1443 prímerie. Sprostredkoval ho pápežský legát kardinál Cesarini. Hlavným dôvodom bola potreba jednotného postupu proti tureckému nebezpečenstvu, ktoré začínalo byť čoraz aktuálnejšie. Vladislav I. vymenoval za hlavného veliteľa kráľovského vojska Jána Huňadyho. Uhorskému vojsku sa pod jeho vedením podarilo dobyť dôležité mestá Niš a Sofia v Bulharsku a dostali sa až k pohoriu Balkán. Tieto oblasti a pevnosti boli strategické v prístupe do samotného Uhorska.

V nasledujúcom roku bola organizovaná nová výprava proti Turkom, ktorá mala hranicu s Osmanskou ríšou posunúť ešte viac. Uhorské vojsko sa zhromaždilo v sile asi 20 tisíc mužov pri Segedíne. Prísľuby zahraničnej pomoci ostali nenaplnené. V tejto situácii Vladislav uzavrel so sultánom Muradom II. mier na desať rokov. Účastníci výpravy napriek slabej podpore prinútili Vladislava tiahnuť proti tureckému vojsku. V bitke pri rieke Varne utrpelo uhorské vojsko zdrvivú porážku, pri ktorej zahynul aj samotný kráľ Vladislav, či legát Cesarini.

9.3 Huňady a Jiskra

Situácia v Uhorsku sa opäť skomplikovala. Porážka pri Varne znamenala prerušenie prímeria medzi Jiskrom a Huňadym. Jiskra aktívne vystúpil na ochranu dedičských nárokov Ladislava V. a opäť sa prehlásil za legitímneho správcu Uhorska. Najmä z bývalých husitských bojovníkov v Čechách naverboval viac ako tridsaťtisícové vojsko a začal scelovať dŕžavu na strednom Slovensku. Do jeho moci sa územie juhozápadného a východného Slovenska nedostalo.

Uhorské stavy prestali hľadať ďalšieho kandidáta na kráľa, pretože situácia v krajine (Turci, feudálna anarchia, Jiskra) nebola pre potenciálnych kandidátov atraktívna. Snem, ktorý sa konal v roku 1445 bol ochotný prijať Ladislava V. za kráľa, ale pre jeho maloletosť mu zvolili ako protektorov siedmich tzv. hlavných kapitánov, ktorí si rozparcelovali Uhorsko na sedem kapitanátov. Každý z nich zodpovedal za správu zvereného územia. Napriek nevôli snemu sa stal jedným z kapitánov aj Jiskra. Stalo sa tak vďaka jeho pozíciám, ktorých ho neboli schopní zbaviť. Bola ustanovená aj guberniálna rada, ktorá sa schádzala v Budíne, a na nej sa mali predkladať základné problémy. Do nej už Jiskra nominovaný nebol. Tieto mocenské konflikty vyústili do chaosu. Na sneme v roku 1446 bola vytvorená nová guberniálna rada, na čelo ktorej bol vymenovaný Ján Huňady. Jemu mali byť podriadení všetci kapitáni a ďalší krajinskí hodnostári. Vznikla tak dvanásťčlenná rada, v ktorej Jiskra tiež nefiguroval. Tieto skutočnosti znamenali vyhlásenie otvorenej vojny medzi oboma rivalmi, Huňadym a Jiskrom.

Snem z roku 1447 delegoval na Jána Huňadyho ešte viac právomocí. Fakticky sa stal miestodržiteľom. Keďže organizoval ďalšiu výpravu proti Turkom, bol prinútený uzavrieť prímerie s Jiskrom v júli v Rimavskej Sobote. Pokoj zbrani využili obaja viac na konsolidáciu svojich pozícií a verbovaní vojsk proti sebe ako na výpravu proti Osmanskej ríši. Aj vďaka tomu bola táto protiturecká výprava neúspešná. Po návrate z nej sa naplno rozhoreli boje medzi Jiskrom a Huňadym. V roku 1451 dosiahol Jiskra najväčšie víťazstvo nad Huňadym v bitke pri Lučenci, ale nedokázal z tohto úspechu vyťažiť. Stiahol sa späť do stredoslovenských banských miest. V nasledujúcom období už nedokázal Huňadyho poraziť a jeho pozícia začína slabnúť. Ján Huňady postupne okliešťoval jeho dŕžavu.

V tom čase obdržal Jiskra úder aj z inej strany. V roku 1453 sa Ladislav V. vyhlásil za plnoletého. Zúčastnil sa na sneme v Budíne a Jiskru formálne zbavil poverenia, ktoré dostal od Alžbety. Na nátlak Huňadyho a uhorských veľmožov Ladislav zbavil Jiskru všetkých majetkov a hodností v Uhorsku a vykázal ho z krajiny. Jiskra sa stiahol a odišiel do Poľska, pričom v Uhorsku zanechal vojsko bez velenia.

V roku 1454 sultán Mohamed II. opäť vpadol hlbšie do Uhorska a vyplienil Srbsko. Porazil obranné vojenské posádky, ktoré Huňady ponechal ako nárazníkovú zónu. Tým sa tureckému vojsku otvorila cesta do stredného Uhorska. Ján Huňady začal s poverením Ladislava V. organizovať

veľkú vojenskú odvetnú proti Turkom, ktorá vyvrcholila v roku 1456 v bitke pri Belehrade a skončila porážkou Mohameda II. Postup Turkov sa načas zastavil. Stalo sa tak vďaka tomu, že Mohamed sa sústredil na budovanie nového hlavného mesta ríše z dobytého Konštantínopola (1453). Uhorsko sa na niekoľko desaťročí dostalo na perifériu tureckého záujmu.

Vďaka zhoršujúcim sa hygienickým pomerom počas dlhotrvajúcej bitky pri Belehrade vypukol v uhorskom vojsku mor. Okrem veľkej časti armády mu podľahol aj Ján Huňady. Na jeho post hlavného vojenského veliteľa kráľovského vojska si nárokovali dvaja kandidáti, Jánov syn Ladislav a Henrich Celský. Kráľ Ladislav V. vymenoval za veliteľa Henricha. Snažil sa tým oslabiť pozíciu Huňadyovcov, ktorých vplyv postupne rástol. Medzi oboma kandidátmi, vymenovaným Henrichom a ohrdnutým Ladislavom, vznikla ešte v Belehrade hádka, ktorá vyústila do vzájomného súboja. V ňom Ladislav Henricha zabil. V tejto situácii kráľ Ladislav vymenoval Ladislava Huňadyho za veliteľa a celú situáciu akoby prehliadol. Po návrate z Belehradu do Budína však nechal Huňadyho zatknúť, obvinil z úkladnej vraždy a demonštratívne ho nechal popraviť. Medzi prívržencami Huňadyovcov to vyvolalo odpor a v Budíne vypukla vzbura. Panovník bol nútený utiecť, najprv do Viedene a potom do Prahy k cisárovi Fridrichovi III. V roku 1457 odtiaľ prišla správa o náhlejšej smrti.

Počas pohnutých časov súdu s Ladislavom Huňadym držal kráľ Ladislav v zajatí aj jeho brata Mateja. Zbral si ho ako rukojemníka so sebou do Prahy. Neskôr bol uhorským snemom zvolený za kráľa a následne ho z pražského väzenia vyslobodil Juraj z Poděbrad.

10. Matej Korvín a stabilizácia kráľovskej moci

10.1 Vláda Mateja Korvína

Po úteku a smrti Ladislava V. uhorské stavy opätovne riešili situáciu uprázdneného uhorského trónu. Po dlhých rokovaníach bol časťou šľachty zvolený mladší syn Jána Huňadyho, Matej, ktorý sa v čase svojho zvolenia nachádzal v pražskom zajatí, kam ho odviekol Ladislav V. Z voľbou súhlasil aj český kráľ Juraj z Poděbrad a Mateja prepustil. Mateja ako uhorského kráľa neuznal cisár Fridrich III., ktorého si časť uhorskej šľachty v roku 1459 tiež zvolila za uhorského kráľa. Napriek tejto situácii sa Matej presadil, čiastočne aj vďaka tomu, že časť jeho prívržencov v ňom videla nie príliš pevného panovníka a dúfala, že ho bude môcť ovládať. Matej však po upevnení svojej pozície veľmi tvrdo zakročil proti šľachtickým frakciám.

S vládou Mateja je spojená rozsiahla reorganizácia a modernizácia kráľovstva. Ako prvý z uhorských panovníkov začal udeľovať župy do dedičnej držby. Jeden z prvých takto obdarovaných rodov boli Zápoľskí, ktorí získali do dedičnej držby Spišskú župu. Reforma sa dotkla aj súdnictva. Všetky súdne inštalácie museli mať úradníkov, ktorí mali právnické vzdelanie. Novinkou bol tiež pravidelný plat, ktorý mali úradníci poberať počas výkonu funkcie. Mal sa tým eliminovať neuh, že schudobnelí šľachtici zlepšovali svoje hmotné zabezpečenie rozhodovaním sporov v prospech donorov.

Na začiatku Matejovej vlády boli najväčším vnútroštátnym problémom bratríci, ktorých hnutie na území Slovenska práve v polovici päťdesiatych rokov kulminovalo. V roku 1458 došlo k prvej porážke spojených bratríckych skupín pod vedením Petra Aksamita a Talafúza pri Blatnom Potoku v južnom Zemplíne. Kráľovské vojsko viedol Šimon z Rozhanoviec, ktorý bol menovaný Matejom Korvínom za kapitána Horného Uhorska. Vtedy sa z Poľska vrátil aj Ján Jiskra a začali sa rokovania medzi ním a Matejom za prostredníctva Juraja z Poděbrad. Výsledkom rokovaní bol prechod Jiskru do Matejových služieb. Dostal titul baróna, štyridsaťtisíc

dukátov a rozsiahlu pozemkovú držbu v juhovýchodnom Uhorsku. Cieľom týchto dohôd medzi Jiskrom a Matejom bola eliminácia bratříkov, ale Jiskrova činnosť v kráľovských službách už nebola taká úspešná ako v prospech Alžbety a Ladislava V. Pohrobka.

Postupne utržili bratříci niekoľko zdrvivých porážok. Poslednou víťaznou bitkou kráľovských vojsk bola porážka pri Veľkých Kostol'anoch v roku 1467. Jánovi Švehlovi, veliteľovi kostolianskeho tábora, sa síce podarilo utiecť, ale bol zľapaný a popravený.

Po svojom zvolení za uhorského kráľa sa Matej Korvín snažil dohodnúť s cisárom Fridrichom, ktorý od februára 1459 používal titul uhorský kráľ. K dohode dospeli nakoniec v roku 1460. Fridrich III. vrátil korunovačné klenoty, ktoré odniesla z Uhorska ešte Alžbeta pri úteku s Ladislavom V. a v roku 1464 bol Matej korunovaný svätostefanskou korunou.

V zahraničnej politike Mateja je dôležitá otázka Českého kráľovstva. Z pohľadu pápežskej kúrie bol uhorský kráľ vnímaný ako kresťanský panovník. Matej preto dostal od pápeža poverenie zasiahnuť proti českému kráľovi Jurajovi z Poděbrad, ktorý bol zvolený za českého kráľa v roku 1458 ako kompromis medzi husitskou stranou a českými katolíkmi. V očiach európskych panovníkov, najmä pápežského dvora, však bol Juraj vnímaný ako kacírsky husitský panovník. Vzájomné napätie vyústilo do Jurajovej exkomunikácie. Pápež najprv oslovil poľského kráľa Kazimíra IV. (1445 – 1492), aby podnikol do „kacírskych“ Čiech výpravu. Po poľskom odmietnutí sa úlohy zhostil Matej a v roku 1468 vtrhol na Moravu. Začiatkom roka 1469 sa nechal zvoliť v Olomouci za českého kráľa. Na katolíckej Morave sa Matejovi darilo, horšie to bolo s jeho postupom v Čechách, kde nedosiahol žiadne podstatnejšie víťazstvo. K uzavretiu mieru medzi Matejom a Jurajom došlo až v roku 1479, keď sa dohodli, že si obaja ponechajú titul českého kráľa a tiež aj územia, ktoré mali v moci.

Menej úspešný bol Matej v bojoch proti Turkom. Podarilo sa mu síce na istý čas dobyť Bosnu a v 1476 aj dôležitú strategickú pevnosť Šabak, ale už nedokázal zastaviť ich expanziu, ktorá v nasledujúcich desaťročiach rozvrátila Uhorsko.

V roku 1471 čelil Matej v Uhorsku domácemu sprisahaniu. Bolo odhalené ešte v štádiu príprav. Na jeho čele stál ostrihomský arcibiskup Ján Vitéz zo Sredny (1465 – 1472). Cieľom sprisahania bolo odstránenie Mateja a ponúknutie trónu iným kandidátom – Fridrichovi III. alebo poľským Jagelovcom.

V roku 1479 došlo k dohode medzi Matejom Korvínom a Jagelovcami o vzájomnom nástupníctve. Šlo o obdobnú zmluvu, akú uzavreli Piastovci s Anjouovcami.

Najväčším medzinárodným protivníkom Mateja Korvína bol cisár Fridrich III. Bol jeho protivníkom nielen v prípade voľby za uhorského panovníka, ale počas celej jeho vlády. Zo vzájomných súbojov však vyšiel víťazne Matej. V roku 1485 sa mu dokonca podarilo dobyť aj Viedeň. Snažil sa získať aj cisársku korunu, ale Fridrich požíval v Ríši podporu nemeckých kniežat.

Na konci života zanechal Matej jedno z najrozsiahlejších kráľovstiev v Európe. Okrem vlastného Uhorska vládol nad časťou Rakúska, či Moravou. Dočasne posunul južnejšie aj turecko-uhorskú hranicu.

10.2 Univerzita Istropolitana a vzdelanosť za Mateja Korvína

O Matejovi je známe, že bol vzdelaným panovníkom. Ovládal niekoľko rečí, v ktorých udržiaval aj písomný styk. Z obdobia jeho vlády sa zachovalo niekoľko česky písaných listov adresovaných slovenským mestám. Boli produktom jeho českej kancelárie, ktorú držal ako český kráľ.

Počas svojej vlády sa Matej snažil otvoriť kráľovstvo humanistickým vplyvom. Jednou z oblastí, v ktorej sa to naplno prejavilo bol pokus o založenie univerzity. Nešlo o prvý a ojedinelý podnik v Uhorsku. Už predtým sa uhorskí panovníci snažili založiť univerzitu vo Vespríme, Pätkostolí, či Budíne. Po krátkom fungovaní však tieto inštitúcie bez výraznejšej finančnej podpory zanikli. Obyvatelia zo Slovenska tak zväčša získavali univerzitné vzdelanie za hranicami Uhorska – v blízkej Viedni, Krakove, či Prahe. Jednotlivci navštevovali univerzity aj vo vzdialenejších krajinách – Taliansku, či nemeckých krajinách.

Až pokus Mateja Korvína založiť *studium generale* sa priamo týkal územia dnešného Slovenska. V máji 1465 požiadal kráľ pápeža o povolenie založenia univerzity, ktorá mala mať fakultu slobodných umení (základ pre ďalšie štúdiá), teologickú fakultu a fakultu lekársku. Z dobových prameňov však vieme, že fungovali iba prvé dve a lekárska fakulta vôbec nevznikla.

Veľkým kancelárom univerzity bol ostrihomský arcibiskup Ján Vitéz zo Sredny až do roku 1471, keď bol zapletený do protikráľovského sprisahania. Vicekancelárom sa stal Juraj Schomberg, bratislavský prepoš.

O samotnej univerzite sa nezachovalo veľa informácií. Jej existencia nebola dlhá a už od začiatku sedemdesiatych rokov nemáme o nej žiadne správy. Isté však je, že neprežila Mateja Korvína.

Matej v duchu svojho renesančného mecenášstva pozval na svoj dvor viacerých učencov. Z nich treba spomenúť Petra Ransana, ktorý v rámci Análov všetkých čias vydal ako ich 61. zväzok Prehľad uhorských dejín. Informácie o staršom období čerpal z Budínskej a Turóciho kroniky a posledných deväť kapitol je venovaných Matejovi Korvínovi, ktorého dominikán Ransanus v duchu renesančnej historiografie opísal ako vzdelaného a vznešeného panovníka. Ďalším učencom, ktorý pôsobil na Matejovom dvore, bol Antonio Bonfini, ktorý vo svojom diele tiež venoval priestor Matejovi Korvínovi. Práve z Bonfiniho opisu vieme o rozsiahlej knižnici a silnom humanistickom duchu, ktorý vládol na uhorskom kráľovskom dvore.

11. Vladislav II. Jagelovský

11.1 Druhý Vladislav na uhorskom tróne

V roku 1490 umrel Matej Korvín bez legitímnych mužských dedičov. Snažil sa preto zabezpečiť korunu pre svojho ľavobočka Jána Korvína. Šľachta sa však postavila proti jeho voľbe, pretože sa obávala, že Ján bude štýlom vládnutia pokračovať v šľapajách svojho otca. Po odmietnutí Jána vystúpilo hneď niekoľko ďalších kandidátov s nárokmi na trón. Korunu sa snažila získať aj Matejova vdova Beatrix. Ďalším z kandidátov bol syn Fridricha III. Maximilán, ktorý bol od roku 1486 nemeckým spolukráľom (nemecký kráľ 1493 – 1519, cisár od roku 1508). Už tradične sa medzi kandidátov na trón zaradili členovia poľskej kráľovskej dynastie Jagelovcov, synovia Kazimíra IV.

Nakoniec sa presadili Jagelovci. Časť šľachty sa priklonila na stranu Vladislava Jagelovského, v tom čase českého kráľa (1471 – 1516). Druhým kandidátom majúcim prívržencov v Uhorsku bol Vladislavov brat Ján Albrecht, ktorý sa zakrátko stal poľským kráľom (1492 – 1501). Mladší z bratov Ján vtrhol so svojím vojskom na východné Slovensko a smeroval k Jágru, ale výraznejších úspechov nedosiahol. Zakrátko síce s Vladislavom uzavrel prímerie, ale svoje zanechal na východnom Slovensku. Ich plienenie negatívne zasiahlo sídelnú štruktúru v oblastiach, ktorých sa pohybovalo, najmä v Šariši a Zemplíne. V roku 1491 sa Vladislav dohodol aj s cisárom Fridrichom III.

Vladislava Jagelovského zvolila šľachta s rovnakým úmyslom ako Mateja Korvína. Túžili po slabom panovníkovi, ktorý im nebude brániť v ich mocenských ambíciách. Tentoraz bol ich predpoklad správny. Pri voľbe sľúbil, že sa bude trvalo zdržiavať v Budíne i napriek tomu, že bol zároveň českým kráľom. Tam sa v neskoršom období už nezdržiaval.

Dobové kroniky hovoria o Vladislavovi, že bol dobrosrdečný, zbožný, poctivý a spravodlivý. Faktom však zostáva, že bol slabým panovníkom, ktorý uhorskej šľachte ustupoval vo všetkých závažných rozhodnutiach. Počas jeho vlády prevzala šľachta reálnu výkonnú moc v Uhorskom kráľovstve.

Presadením sa Vladislava na uhorský trón vznikla česko-uhorská personálna únia, ktorá pokračovala aj po zmene dynastie na uhorskom tróne po roku 1526.

Neúspešný kandidát Ján Korvín bol odškodnený. Vlastnil obrovské majetky najmä na území Slovenska. Vo svojej titulatúre sa uvádzal lipovské knieža, zároveň bol aj chorvátskym a dalmátskym bánom. V rámci jeho odstúpeného mu bolo sľúbené aj bosnianske kráľovstvo, ale spory o trón po smrti Mateja Korvína využili Turci a podarilo sa im Bosnu dobyť.

Počas vlády Vladislava došlo k faktickému rozdeleniu Uhorska medzi jednotlivé magnátske rody. Štefan Bátori sa stal sedmohradským vojvodom a tým fakticky aj nezávislým vládcom. Kanižajovci ovládali južné časti Uhorska, Pavol z Kaniže sa nechal vymenovať za dolnouhorského kapitána. Náplňou tejto hodnosti bola obrana Uhorska pred Turkami, ale reálne pre to urobil málo.

Na konci 15. storočia sa stal ostrihomským arcibiskupom Tomáš Bakóc (1497 – 1521). Študoval na univerzitách v Krakove, Boloni a Ferare. Po návrate do Uhorska vystriedal niekoľko hodností, okrem iného bol rábskym a jágerským biskupom. Ako naznačujú miesta jeho štúdií, Tomáš bol renesančným učencom. Vedel sa obratne pohybovať v najvyšších politických kruhoch, z čoho profitovali aj jeho príbuzní, predkovia rodu Erdődyovcov. Vďaka nemu získali rozsiahle panstvo Erdőd v Sedmohradsku.

V súvislosti s nárokmi Habsburgovcov (Fridricha III. a jeho syna Maximiliána) došlo v Bratislave 27. marca 1491 k uzavretiu dohody. Fridrich III. a jeho syn Maximilián sa vzdali svojich nárokov na uhorskú korunu. Vladislav II. sa vzdal nárokov na výboje svojho predchodcu Mateja v habsburských dŕžavách (Rakúsko). Súčasťou dohody boli aj vzájomné nástupnícke práva v prípade vymretia rodu. Táto zmluva bola opätovne potvrdená aj v roku 1515.

Na počiatku deväťdesiatych rokov Turci nielenže ovládli územia Bosny, ale prenikli aj hlbšie do Sedmohradska k Veľkému Varadínu. V roku 1495 síce došlo k uzavretiu mieru na tri roky, ale turecký tlak zostal permanentný.

11.2 Tripartitum

Z obdobia Vladislavovej vlády treba spomenúť ešte jednu mimoriadnu udalosť. Zásluhou Štefana Verböciho, kráľovského personála a neskoršieho palatína, došlo k spísaniu uhorského obyčajového práva. Zbierku

skrátene nazývanú Tripartitum schválil v roku 1514 panovník a hoci naň Vladislav II. nikdy nepripojil svoju pečať, a tým jej nedal autentickú silu, používalo sa Tripartitum ako právna príručka do roku 1848. Tlačou vyšlo prvýkrát v roku 1517 a v roku 1525 zbierku schválil aj snem v Hatvani.

11.3 Dóžovo povstanie

Koncom vlády Vladislava došlo v Uhorsku k rozsiahlemu sedliackemu povstaniu. V historiografii je známe podľa mena jeho vodcu Juraja Dóžu. V roku 1514 bola ostrihomským arcibiskupom Bakócom a uhorským snemom iniciovaná krížová výprava proti Turkom. Kvôli nechote šľachty zúčastniť sa tohto ťaženia začalo sa s náborom poddaných. Postupom času vysvitlo, že vzhľadom na nedostatok peňazí musela byť rozpustená. To vyvolalo veľkú vlnu nevôle, ktorá prerástla do otvoreného povstania, na čelo ktorého sa postavil zeman Juraj Dóža zo Sedmohradska. Povstanci, zväčša sedliaci, neboli koordinovaní a ich akcie sa prejavovali rabovaním. Krátko po vypuknutí povstania bolo zorganizované vojsko pod vedením Jána Zápoľského, ktorý pri Temešvári utopil Dóžovo povstanie v krvi. Samotný Juraj Dóža bol upálený zaživa na rozpálenom tróne. Pod vplyvom týchto udalostí bolo do Tripartita vsunutých niekoľko dôležitých článkov. Jedným z nich bol zákaz sťahovania poddaných. Kým dovtedy mali viaceré zákonné možnosti, za akých sa mohli poddaní sťahovať z dediny do dediny, novým nariadením bola táto možnosť definitívne zrušená. Ako však ukazujú príklady z praxe, toto nariadenie nemohlo a ani nebolo striktne dodržiavané. Prirodzené hospodárske potreby si totiž vyžadovali istú mobilitu obyvateľstva. Takto prísne formulované nariadenia o pripútanosti k pôde boli v neskoršom období čiastočne zmäkčované. Snem v roku 1563 opäť uviedol do praxe staršie zásady sťahovania poddaných.

12. Na sklonku slovenského stredoveku

12.1 Ľudovít II. Jagelovský

V roku 1516 umrel Vladislav II. a uhorským kráľom sa stal jeho syn Ľudovít II. V čase nástupu na trón mal len desať rokov. Tak jako jeho otec, aj Ľudovít zasadol na český a uhorský trón. Kvôli jeho maloletosti mali v Uhorsku vládnuť miestodržiteľia – ostrihomský arcibiskup Tomáš Bakóc, Ján Bornemisa a Juraj Brandenburský, dedič po Jánovi Korvínovi. Šľachta, posilnená predchádzajúcim vývojom, odmietla tento model správy krajiny a vybrala regentskú radu, ktorá pozostávala zo šiestich prelátov, šiestich veľmožov a šiestnástich zemanov. Jej štruktúra odráža spoločenskú atmosféru v Uhorsku na začiatku 16. storočia.

Obdobie vlády Ľudovíta II. možno celkovo charakterizovať ako nestabilné. Dochádzalo čoraz častejšie k sociálnym konfliktom. Spormi rozdobená nebola len najvyššia vrstva uhorskej spoločnosti – magnáti a šľachta, ale nepokoj sa prenášal aj do iných sociálnych zložiek. Už na sklonku vlády Vladislava II. vypuklo Dóžovo povstanie. Veľké povstanie, tentoraz na území Slovenska vypuklo aj v čase vlády Ľudovíta. Zhoršenie hospodárskych a sociálnych podmienok v Uhorskom kráľovstve pohllo k povstaniu v rokoch 1525 – 1526 baníkov v stredoslovenských banských mestách.

12.2 Osmani pred bránami kráľovstva

Hlavným momentom celej vlády Ľudovíta II. boli Turci. Tí sa neobjavili v Uhorsku náhle a nečakane. Už niekoľko desaťročí bola Osmanská ríša rozpínavým susedom Uhorského kráľovstva. Od konca 15. storočia počas vlády jeho otca Vladislava Turci trvalo útočili na uhorské pozície a posúvali vzájomné hranice čoraz viac na sever. Uhorsko bolo nútené vybudovať mohutnú svoju obrannú líniu na Dunaji a Sáve. Jej údržba pohlcovala takmer všetky príjmy kráľovskej pokladnice, ktoré sa znižovali nielen

vdaka rušeniu daňových reforiem Mateja Korvína, ale stratou daňových poplatníkov v južných častiach kráľovstva v prospech Osmanskej ríše. Napriek enormnému finančnému vypätiu Uhorska nedokázala južná obranná línia plniť svoju funkciu. Najhlavnejším dôvodom bolo, že len zlomok financií určených na jej budovanie a údržbu sa naozaj na tento účel použilo. Ďalším závažným problémom bolo, že Uhorsko nedisponovalo schopnou vojenskou údernou silou, slávne vojsko Mateja Korvína bolo už totiž minulosťou.

Turecké nebezpečenstvo predstavovalo pravidelný bod rokování snemu a regentskej rady. Výsledkom neboli žiadne efektívne opatrenia. V radoch šľachty prevládali falošné očakávania o zahraničnej pomoci celej kresťanskej Európy a nereálne posúdenie osmanskej sily. Tieto faktory v spojení s feudálnou anarchiou, ktorá vládla v Uhorsku fakticky od smrti Mateja Korvína pripravila kráľovstvu trpké precitnutie.

Pozornosť sultánov Bajezida II. (1481 – 1512) a Selima I. (1512 – 1520) sa orientovala na Perzskú ríšu, či Egypt. Aj napriek tomu Uhorsko len s ťažkosťami dokázalo odolávať menším tureckým útokom. Osmanom sa podarilo ovládnuť strategické pevnosti na obrannej línii ako bol Belehrad, Šabac (obe 1521), či Zemuň. Tým vlastne ovládli vstupnú bránu do Uhorska.

Postupom času sa v Uhorsku začala presadzovať myšlienka otvorenej vojny s Osmanskou ríšou. Istou overtúrou bola križiacka výprava, ktorú vyhlásil pápež Lev X. (1513 – 1521) a ktorá skončila Dóžovým povstaním. V istom zmysle ukázala ochotu uhorskej šľachty bojovať proti osmanskej hrozbe. Práve v čase vlády Ľudovíta II. došlo k zmene v osmanskej expanzívnej politike. Prvú výpravu proti Uhorsku pod vedením nového sultána Sujelmana I. (1520 – 1566) podnikli osmanské vojská v roku 1521. Počas leta boli dobyté kľúčové body v obrannej línii – zmienené pevnosti Šabac a Belehrad. V nasledujúcom období sa rozpadol celý uhorský obranný systém. Ostalo z neho iba niekoľko pevností, ktoré nemohli plniť svoju úlohu. Ich údržba bola príliš nákladná a pevnosti v zázemí nepriateľa mali ťažkosti so zásobovaním. Napriek tomu uhorská vládnúca vrstva na toto bezprostredné ohrozenie nereagovala.

V ťažkej situácii sa snažil Ľudovít II. žiadať európske panovnícke dvory o finančnú i vojenskú pomoc. V októbri 1523 sa uskutočnilo vo Viedenskom Novom Meste stretnutie uhorskej, českej, poľskej a rakúskej delegácie. Okrem dynastických záležitostí sa rokovalo aj o osmanskej hrozbe. Vtedajší rakúsky arcivojvoda Ferdinand prisľúbil Ľudovítovi pomoc vo

forme niekoľkých tisícov vojakov (pešiakov a jazdcov). Z tejto podpory nakoniec zišlo a Ľudovítove prosby ostali nevypočuté aj na iných panovníckych dvoroch. Pápežská kúria dala pre potreby armády k dispozícii všetky výnosy z cirkevných majetkov v Uhorsku a dovolila roztaviť polovicu strieborných a zlatých predmetov z kostolov a kláštorov. Sám pápež prispel nevelkou sumou. Pridali sa aj Benátky.

Vo vojenskom ťažení proti Osmanom v lete 1526 sa však ku kráľovskému vojsku nepripojili ani bandériá uhorských magnátov. Napriek vyhláseniu insurekcie (brannej povinnosti) vyslal do kráľovského vojska svojich vojakom iba palatín Bátori.

V roku 1525 došlo v Osmanskej ríši k rebélii janičiarov. Tí sultána žiadali o zorganizovanie vojenskej výpravy, ktorá by im priniesla vojnovú korisť. Sultánovi sa vzburu podarilo potlačiť, ale zároveň rebelom prisľúbil, že v budúcom roku podnikne vojenskú výpravu.

Približne v rovnakom čase, v ktorom vypuklo povstanie janičiarov, bol francúzsky kráľ František I. (1515 – 1547) porazený rímsko-nemeckým cisárom Karolom V. (1519 – 1556) pri Pavii a padol do zajatia. V rámci francúzsko-habsburského konfliktu sa obrátila Františkova matka prostredníctvom chorvátskeho veľmoža Frangepána na sultána so žiadosťou o vojenský zásah. Tým sultán získal zámienu na rebelom sľúbenú výpravu.

O tureckých prípravách vojenskej výpravy do Uhorska sa na budínskom dvore vedelo už v novembri 1525. O tejto skutočnosti Ľudovíta informoval sám Sulejman. Ľudovítov strýko poľský kráľ Žigmund I. Starý (1506 – 1548) nabádal synovca k uzavretiu mierovej dohody. V tejto situácii však mladý Ľudovít, napriek výstražným správam, trvdošijne trval na otvorenej vojne s Osmanmi. Hlavné nádeje na pomoc vkladal do svojho švagra Ferdinanda.

Informácie o vnútornej situácii v Uhorsku a o prípravách na osmanskú výpravu podával do Ríma pápežský legát, ktorý sa snažil pomáhať pri organizovaní obrany a získavaní zahraničnej pomoci. Jedna z jeho správ informovala pápežskú kúriu o tom, že Uhorsko sa vlastnými silami nemôže ubrániť a za hlavnú príčinu tohto stavu legát označil vnútorné zmätky v krajine.

Ľudovít II. sa horúčkovo pustil do vojenských príprav, ale väčšina magnátov nereflekovala na jeho výzvy. Navyše sa nedodržiavali ani snemové nariadenia o finančnom zabezpečení vojenskej obrany.

Sultán opustil Istanbul v apríli 1526 a vojsko postupne doplňoval z tureckých provincií, ktorými prechádzal. Posledné prípravy Uhorska

na obranu sa niesli v podobnej atmosfére ako v predchádzajúcich rokoch. Anarchia rozvrátila schopnosť krajiny efektívne odolávať vonkajšiemu vojenskému nebezpečenstvu. Kráľ Ľudovít, napriek varovaniam, vytiahol v ústrety sultánovej armáde na čele slabo vyzbrojenej a početne nedostačujúcej armády.

12.3 Bitka pri Moháči

V auguste prekročili Osmani bez prekážok rieku Drávu. Ľudovít aj v poslednej chvíli odmietol návrh veliteľa uhorských vojsk kaločského arcibiskupa Tomoriho, aby s Osmanmi uzavrel mier za akýchkoľvek podmienok. Už týždeň pred bitkou vyčkával Ľudovít pri Moháči. Deň pred bitkou delilo armády asi dvadsať kilometrov. Pri Moháči došlo 29. augusta 1526 k stretu uhorského vojska o sile približne dvadsaťpäťtisíc mužov s trojnásobne početnejšou armádou Osmanskej ríše, vedenou sultánom Sulejmanom.

Vrchný veliteľ Tomori plánoval zaútočiť na Osmanov pri zaujímaní bojového postavenia. Prvý sled uhorskej armády v šírke asi štyroch kilometrov tvorila v strede pechota a na krídlach ľahká jazda, vedená na pravom krídle Bátánym a na ľavom Perínskym. Medzi jednotlivými útvarmi a na okrajoch bolo delostrelectvo. Stred druhého sledu, v ktorom sa nachádzal kráľ Ľudovít, bola prevažne ľahká jazda a po krídlach dva menšie útvary pechoty a ľahkej jazdy.

Na osmanskej strane už predpoludním začalo rumelské vojsko pod vedením pašu Ibrahima, spolu s janičiarimi a delostrelectvom, zostup z terasy na rovinu. Po zostupe si vojsko začalo budovať tábor a napravo od neho zaujali postavenie janičiari a delostrelectvo, ktorí pred svojou líniou vybudovali kolové prekážky. Po tom, čo obdržal Ľudovít správu o budovaní tábora, odvolal rozkaz na útok. Z tábora však Ibrahim odvelil asi päťtisíc jazdcov pod zálohy, aby v príhodnej chvíli napadli uhorskú armádu z boku alebo zozadu. Keď to Tomori videl, vyslal proti nim jazdu a požiadal panovníka o povolenie na útok. Ten obdržal a začal pravým krídlom útočiť na rumelské vojsko aj napriek tomu, sa že k nemu približujú ďalšie osmanské vojská vedené sultánom. Tomoriho útok sa na zaskočené rumelské vojsko vyvíjal úspešne a preto požiadal panovníka, aby sa do boja zapojil aj druhý sled uhorskej bojovej zostavy.

V ďalšom priebehu bitky sa uhorská pechota dostala do priamej paľby osmanského delostrelectva, stroskotal útok Perínskeho na anatolské vojsko

a nepomohli ani opakované útoky druhého uhorského sledu. Skupinky uhorskej jazdy postupne ustupovali z bojiska, čím umožnili obklúčenie pechoty, ktorá stratila možnosti ústupu a v boji s presilou bola na hlavu porazená. Celkovo z uhorského vojska zahynulo v bitke, či v zajatí asi 15 tisíc mužov vrátane veliteľa Tomoriho, väčšina uhorských prelátov a niekoľko stoviek šľachticov. Kráľ Ľudovít II. utekajúc po prehratej bitke z bojiska zahynul za nejasných okolností. Spolu s ním sa stratil aj kráľovský archív.

Sultán si dlho nebol istý, či skutočne v boji zvíťazil. V neprehľadnej situácii sa mu zdalo málo pravdepodobné, že uhorský kráľ postavil do boja také malé sily. Domnieval sa, že zvedol bitku s predsunutými vojskami. Keď sa uistil, že sa uhorská armáda rozsypala, dal všetkých zajatcov, medzi nimi hlavného veliteľa Tomoriho, ostrihomského arcibiskupa Ladislava zo Skalaky (1524 – 1526) a ďalších piatich biskupov popraviť. Potom prikázal zoradiť dvetisíc odňatých hláv nepriateľov a vykonať pred nimi vojenskú prehliadku.

Správa o porážke sa po krajine šírila rýchlo. Ľudovítova manželka Mária sa utiahla spolu s pápežským legátom do Bratislavy. Sultán tiahol na Budín a 11. septembra 1526 vstúpil bez najmenšieho odporu do hlavného mesta Uhorska. Zdržal sa tam iba krátko, ale za ten čas menšie vojenské oddiely rabovali okolie. Niektoré z nich sa dostali až na územie dnešného Slovenska. Bol to prvý priamy kontakt nášho územia s osmanskými vojskami. Vyvolalo to paniku v stredoslovenských banských mestách. V tom čase však Osmani neplánovali trvalé obsadenie Uhorska a na prezimovanie sa stiahli späť na územie ríše.

Bitka pri Moháči odhalila skutočný stav, v akom sa Uhorské kráľovstvo nachádza⁵⁵

lo. Krajina bola v hospodárskom, spoločenskom a vojenskom rozklade. Dobré to ilustruje fakt, že v uhorskom vojsku chýbali jednotky sedmohradského vojvodu Jána Zápoľského a ďalších veľmožov.

V nasledujúcom období sa muselo kráľovstvo brániť na vlastnom území a fakticky sa stalo len miestom osmansko-habsburského súperenia. Situáciu komplikovala aj smrť kráľa, ktorá otvorila cestu k opätovným šarvátkam uhorskej vládnucej triedy.

Vo svojich politických dôsledkoch bitka uzatvára celú vývinovú etapu Uhorského kráľovstva. V centrálnej časti Dunajskej kotliny sa po nej na vyše 150 rokov stala hegemonom Osmanská ríša a uhorskí králi z dynastie Habsburgovcov ovládali len najzápadnejšie a severné časti bývalého Uhorského kráľovstva.

Literatúra

Povinná literatúra

- BOKES, František: Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie. Bratislava 1946.
 Dejiny Slovenska : Dátumy, udalosti, osobnosti. Bratislava – Praha 2007.
 Dejiny Slovenska I. Bratislava 1986.
 ĎURICA, Milan S.: Dejiny Slovenska a Slovákov. Bratislava 1996
 HRUŠOVSKÝ, František: Slovenské dejiny. Martin 1939.
 KLEIN, Bohuš – RUTTKAY, Alexander – MARSINA, Richard: Vojenské dejiny Slovenska I. Bratislava 1994.
 KUČERA, Matúš: Slovenské dejiny I. Od príchodu Slovanov do roku 1526. Bratislava 2008.
 MARSINA, Richard – ČIČAJ, Viliam – KOVÁČ, Dušan – LIPTÁK, Ľubomír: Slovenské dejiny. Martin 1992.

Odporúčaná literatúra

- BARTL, Július: Žigmund Luxemburský. Budmerice 1996.
 BERTÉNYI Iván: Nagy Lajos Király. Budapest 1989.
 BEŇKO, Ján: Osídlenie severného Slovenska. Košice 1985.
 CSIZMADIA, Andor: Vysoké školstvo v Uhorsku v 14. a 15. storočí. In: HOLOTÍK, Ľudovít – VANTUCH, Anton (eds.): Humanizmus a renesancia na Slovensku. Bratislava 1967.
 DVOŘÁKOVÁ, Daniela: Rytier a jeho kráľ. Budmerice 2003.
 ENGEL, Pál: Középkori magyar genealógia. Budapest 2001 (CD).
 FÜGEDI, Erik: Castle and society in medieval Hungary (1000 – 1437). Budapest 1986.
 HALAGA, Ondrej R.: Košice – Balt 1275 – 1526, Košice 1975.
 KARÁCSONYI, János: A magyar nemzetségek a XIV. század kezéig. Budapest 1900.
 KNAPPEK, Ľudovít.: Cirkevná organizácia na Slovensku v stredoveku. Praha 1936.
 MAREK, Miloš: Cudzie etniká na stredovekom Slovensku, Martin 2006.

- MARSINA, Richard (ed. et trans.): *Legends stredovekého Slovenska*. Budmerice 1997.
- MÁLYUSZ Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest 2007.
- MÁLYUSZ Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Budapest 1984.
- PAPSONOVÁ, Mária – ŠMAHEL, František – DVOŘÁKOVÁ, Daniela (edd. et. trans.): *Ulrich Richental Kostnická kronika*. Budmerice 2009.
- RÁBIK, Vladimír: *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej)*. Bratislava 2006.
- RATKOŠ, Peter: *Povstanie baníkov na Slovensku roku 1525 – 1526*. Bratislava 1963.
- SOPKO, Július (ed. et trans.): *Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická*. Budmerice 2004.
- SOPKO, Július (ed. et trans.): *Kroniky stredovekého Slovenska*. Budmerice 1995.
- ŠEDIVÝ, Juraj: *Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel*. Bratislava 2007.
- ŠPIRKO, Jozef: *Cirkevné dejiny I. Turčiansky Svätý Martin* 1943.
- ŠPIRKO, Jozef: *Husiti, jiskrovci a bratrci v dejinách Spiša (1431 – 1462)*. Spišská Kapitula 1937.
- ULIČNÝ, Ferdinand: *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice 1990.
- VARSÍK, Branislav: *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava 1965.
- ŽUDEL, Juraj: *Stolice na Slovensku*. Bratislava 1984.

doc. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.
Mgr. Peter Labanc, PhD.
Mgr. Martin Tibenský, PhD.

Slovenské stredoveké dejiny II.

Vysokoškolská učebnica
Vydanie prvé

Recenzenti

Dr. h. c. Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.
doc. Mgr. Miloš Marek, PhD.

Jazyková korektúra Mgr. Darina Jašeková
Grafická úprava a sadzba © Ladislav Tkáčik

fftu

Vydavateľ
Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava
historia@truni.sk, fff.truni.sk

© Vladimír Rábik, Peter Labanc, Martin Tibenský, 2013
© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013
ISBN 9978-80-8082-600-0